

OPERAČNÍ PROGRAM PRAHA
ADAPTABILITA

Materiály o interkulturní problematice pro česko-vietnamské interkulturní asistenty

Světová migrace

Úvod do interkulturní problematiky

Interkulturní komunikace

Interkulturní mediace v ČR

Analýza problémů a interkulturní problematika

Interkulturní otázky a vědní obory

Autorský kolektiv Klubu Hanoi, o. s.

Mgr. Jiří Kocourek

Mgr. Marie Říhová

Mgr. Petr Šimeček

Praha 2014

*Tento manuál byl vytvořen v rámci projektu „Vznik širší sítě česko-vietnamských asistentů“,
registr. č.: CZ.2.17/2.1.00/35135, spolufinancovaným Evropským sociálním fondem
v rámci Operačního programu Praha – Adaptabilita.*

Evropský sociální fond, Praha a EU – Investujeme do vaší budoucnosti

editor: Mgr. Jiří Kocourek

jazykové korektury: Mgr. Šárka Šimečková

Obsah

1. Předmluva	5
2. Mezinárodní migrace. Aktéři, jejich zájmy a výzvy v současném světě.....	6
<i>Regulérní a neregulérní migrace .....</i>	8
<i>Důvody migrace a teoretická východiska.....</i>	10
<i>Země původu, země cílové a jejich zájmy .....</i>	12
<i>Migrace a rozvoj .....</i>	14
<i>Negativní aspekty migrace.....</i>	16
<i>Integrace imigrantů, různorodost ve společnosti, participace .....</i>	18
<i>Obchodování s lidmi, prevence, postihy, ochrana obětí.....</i>	20
<i>Návraty a reintegrační asistence vracejícím se migrantům/kám.....</i>	22
<i>Lidská práva a práva migrantů.....</i>	24
3. Úvod do interkulturní problematiky	26
3.1 Multikulturalismus jako společenský a kulturně podmíněný fenomén.....	26
3.2 Od multikulturality k „interkulturnímu“	28
3.2.1 Multikulturalita jako historický, přirozený a reálný fenomén.....	28
3.2.2 „Interkulturní“	30
3.3 Jak člověk přijde ke kultuře?	31
3.4 Jazyk jako výsledek toho, jak vidíme své okolí a jak o něm uvažujeme	31
3.5 Socializační závod	32
3.6 Migrace mimo svou mateřskou zemi	34
3.6.1 Migrace jako potřeba.....	34
3.6.2 Cizinec jako dítě	34
3.6.3 Kulturní šok	35
3.6.4 Kroky integrace	36
3.6.5 Změna kulturní identity	37
3.7 Pojmy „o skupinách“ a jejich redefinice.....	39
3.8 Popis kultury	41

3.9 Interkulturní rozdíly – přístup k nim.....	43
3.10 Jak výše uvedená témata souvisí s interkulturní prací?.....	45
4. Příklady interkulturní komunikace	47
4.1 Úvodem	47
4.2 Interkultura v působení různých faktorů na komunikaci	48
5. Interakce interkulturní a sociální práce	53
5.1 Základní terminologie.....	55
6. K metodice komunitní interkulturní práce	56
6.1 Interkulturní analýza	56
6.2 K metodice interkulturní mediace a facilitace.....	60
7. Experti a interkulturní metody	61
Využití MKV při výuce češtiny pro cizince.....	70
8. Zdroje a literatura.....	72

1. Předmluva

Vážení zájemci o kulturní inspirace, interkulturní problematiku a profesní oblast interkulturní práce,

následující manuál představuje základní inspiraci pro zmíněná témata, vymezuje rámec, ve kterém se seminář vyučuje a který se dotýká konkrétně interkulturní problematiky. Zároveň jsou v něm uvedeny i upravené či převzaté texty z jiných projektů, které se již v minulosti osvědčily. Je zde uveden i seznam doporučené a využitelné literatury pro další studium.

Interkulturní práce je pojem, který vznikl v České republice teprve minulý rok. Není proto možné považovat obsah uvedený v tomto materiálu za finální. Jde spíše o prvotní příspěvek k danému oboru v ČR.

My doufáme, že Vás budou texty inspirovat k novým zamyšlením z různých zajímavých pohledů. Doufáme, že Vás seznámí se základními metodickými principy interkulturní práce dle zkušeností Klubu Hanoi a výzkumného týmu Mgr. Jiří Kocourek – aplikovaná sociologie.

Materiál je prvním uceleným materiálem k této problematice v ČR vůbec. Jeho jednotlivé části byly vytvořeny buď přímo v rámci zmíněného projektu financovaného z ESF prostřednictvím OPPA, nebo byly upraveny z dříve ověřených textů. Lektorský tým má dlouholeté zkušenosti z oblasti integrace cizinců, interkulturní výchovy i prostředí jihovýchodní Asie, které se do nich pokusil včlenit.

Protože Klub Hanoi již od roku 2007 pracuje s řadou svých posluchačů, z nichž se postupem času stali interkulturní asistenti, rád by jim následující řádky věnoval. Za to, že byli pro Klub Hanoi inspirací k vytvoření těchto textů, za jejich odvahu vycházet vstříc novým tématům a šířit je v mnohdy nelehkém prostředí archaických a poválečných tradic uvnitř své komunity. Za to, že se nestydí za aktivní práci a že nám svou prací a participací dávají naději v pozitivnější budoucnost.

Přejeme příjemnou cestu dobrodružstvím světů různých kultur.

Za občanské sdružení Klub Hanoi

Mgr. Šárka Šimečková

místopředsedkyně

2. Mezinárodní migrace. Aktéři, jejich zájmy a výzvy v současném světě

Mgr. Marie Říhová

Mezinárodní organizace pro migraci (IOM)

Data o migraci

Migrace existuje v lidské společnosti odjakživa a vždy byla fenoménem, který ovlivňoval jedince, stejně tak jako společnost. Obecně mluvíme o migraci vnitřní, která se děje v rámci států, a o migraci mezinárodní, kdy lidé migrují mezi jednotlivými státy.

Migrace není novým jevem, ale protože mezinárodní migrace co do objemu a různorodosti stále narůstá, měli bychom jí věnovat dostatek pozornosti. Počet mezinárodních migrantů se od roku 1960 do roku 2010 ztrojnásobil. V roce 1965 bylo ve světě přibližně 75 milionů migrantů, v roce 2002 to již bylo 175 milionů lidí. Dnes se celkový počet mezinárodních migrantů pohybuje kolem 214 milionů osob, což je 3,1% z celkové světové populace.¹ V roce 1965 byl jen velmi malý počet zemí, které bychom mohli nazvat země cílové. V současnosti je téměř každá země příjemcem nějakých migrantů/ek a původní rozdělení zemí na země původu, tranzitu a země cílové už není tak důležité, protože většina zemí zároveň přijímá migranty/ky, nebo tito ze země odchází, nebo přes ni tranzitují.²

Z hlediska statistik je též důležité poznamenat, že přibližně polovinu z 214 milionů mezinárodních migrantů tvoří lidé, kteří migrují za prací.³ Ačkoliv procento migrantů na celkové světové populaci se zdá zanedbatelné, je potřeba si uvědomit, že migranti/ky směřují zejména do ekonomicky vyspělých či rozvíjejících se zemí více než do jiných. Tudíž pro tyto státy a jejich vlády může být nárůst počtu migrantů/ek v horizontu třeba i několika let značnou výzvou. Z výše uvedených počtů migrujících směřuje 120 milionů lidí do Evropy a severní Ameriky a do

---

¹ Poslední data k dispozici k roku 2010: United Nations Population Division, Databáze *International Migrant Stock: The 2008 Revision* (Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat 2010): <http://esa.un.org/migration>

² IOM, *Migration and History*, IOM Essentials on Migration Management.

³ IOM, *World Migration Report 2010 - The Future of Migration: Building Capacities for Change* (Ženeva: IOM 2010): http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2010_ENGLISH.pdf

rozdírajících se zemí 86 milionů lidí, zatímco do nejméně rozvinutých zemí mezinárodní migranti/ky příliš nesměřují.⁴

Například Česká republika byla v devadesátých letech převážně tranzitní zemí, ale jak se země ekonomicky vyvíjela, stala se z ní během pouhých deseti let země přijímací migranty/ky. Dnes žije v České republice přibližně 438 000 imigrantů/ek,⁵ což je více než mají ve všech státech střední Evropy dohromady. Největší nárůst imigrantů zaznamenalo v Evropě Španělsko mezi lety 2000 a 2010, kdy se absolutní počet imigrantů zvýšil z 1,6 na 6,4 miliónu (z 4,0% na 14,1% celkové populace).⁶

---

⁴ United Nations Population Division, „*International Migrant Stock...*“

⁵ Český statistický úřad, *Vývoj počtu cizinců s trvalými a dlouhodobými pobyty nad 90 dní v ČR (Pramen Ředitelství služby Cizinecké policie)*: data k dispozici k 31. 12. 2012 z http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu

⁶ Stojanov, R., Gladišová, L., „Úvod do tématu migrace a rozvoje a přehled klíčových teoretických konceptů“, in *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011), str. 14, <http://www.iom.cz/publikace-vyzkum/monografie-migrace-a-rozvoj>

Regulární a neregulární migrace

Statistická data o migraci jsou samozřejmě jen odrazem statistických dat o regulárních migrantech/kách. Počty neregulárních migrantů/ek jsou pouze odhadovány, protože tato data lze pouze obtížně sbírat a jedná se veskrze o odhady počtů na základě neúplných dat. V celosvětovém hledisku pak data o počtech neregulárních migrantů/ek nedokáží reflektovat migrační proudy v rozvojových zemích, protože zde téměř úplně chybí kvalitní dokumentace migračních toků.⁷

Mezinárodní organizace pro migraci, stejně tak jako další světové agentury zabývající se určitými aspekty migrace, hovoří vždy v terminologii regulární či neregulární migrace a regulární či neregulární migranti/ky, nepoužívá se tedy termínu nelegální. Výchozím předpokladem je, že žádný člověk ze své podstaty nemůže být nelegální. Můžeme se však bavit o pobytu, který naplňuje dle legislativy státu podstatu nelegálního pobytu z důvodu neexistence či vypršení víz či pobytu, práce bez patřičných povolení, nebo nedovoleného překročení hranic.

V této souvislosti je také možné diskutovat otázku, zda lze úspěšně bojovat proti různým formám neregulární mezinárodní migrace. Pravdou je, že po pracovnících/nicích bez patřičných povolení je neustálá poptávka ze strany zaměstnavatelů z důvodu jejich levné a flexibilní pracovní síly. Ze strany státních úřadů je neregulární migrace zase často těžko postžitelná, nebo někdy i tiše tolerovaná. A v neposlední řadě v zemích původu existuje poměrně rozsáhlý business podporující pracovní migraci, regulární i neregulární, který těží z nedostatečné informovanosti pracovních migrantů/ek nebo jejich nesoběstačnosti.⁸

Z hlediska jednotlivců, ale i států, je informovanost migrantů/ek zcela klíčovou záležitostí. Informace jsou zásadní pro bezpečnou migraci osob a tzv. informovaná migrace je dle Mezinárodní organizace pro migraci klíčem k řešení mnoha migračních problémů. Migrující osoby mohou cestovat bezpečně a snáze se integrovat do cílové země po příjezdu. Z hlediska vlád zase dochází k omezení nekalých praktik různých zprostředkovatelských agentur, které mohou využívat neznalost a neinformovanosti migrantů/ek. Tyto zprostředkovatelské aktivity mohou pokrývat regulární zprostředkovatelské služby za vyřízení dokumentů, cesty, zprostředkování zaměstnání až k činnostem, které jsou podvodné nebo trestné a dostávají migranty/ky do značného rizika.

---

⁷ Stojanov,, Gladišová, „Úvod do tématu migrace...“

⁸ Drbohlav, D., „*Migration Theories, Realities and Myths*“ (prezentace přednesená na Letní škole migrace a integrace organizované IOM, 1. - 6. 9. 2013)

Pro Českou republiku byl v oblasti regulérní a neregulérní migrace zásadní vstup do schengenského prostoru dne 21. prosince 2007, jehož základem jsou společné vnější hranice a jejich ochrana. V České republice jsou touto vnější hranicí pouze prostory mezinárodních letišť. V důsledku této změny již stát nemusí vykonávat kontrolu nad pozemní vnější hranicí. Důsledkem vstupu do schengenského prostoru byl také značný úbytek neregulérních migrantů. Počty neregulérních migrantů/ek, kteří se do ČR dostaly přes mezinárodní letiště, byly v roce 2012 pouze v řádu desítek osob. Většina případů neregulérních migrantů v České republice tak souvisí spíše s prošlými vízy a povolením k pobytu a v důsledku toho neoprávněným pobytem na území. V posledních letech se však jedná jen o cca tři tisíce lidí ročně, na rozdíl od let před vstupem do schengenského prostoru (rok 2006: přes deset tisíc lidí, rok 2005: cca patnáct tisíc lidí).⁹

V souvislosti s terminologií regulérní a neregulérní migrace je také možné setkat se s termínem regularizace migrantů/ek, kterou některé státy řešily značné počty cizích občanů na území, kteří na území pobývali dlouhodobě bez povolení pobytu. Jednalo se například o Španělsko, Portugalsko, Itálie aj., které všeobecnou amnestií nebo amnestií pro vybrané skupiny migrantů/ek udělily tisícům lidí oprávnění k pobytu. Tyto regularizace mají pochopitelně jak značné procento svých příznivců, tak ale i odpůrců. Pro státy znamená regularizace neoprávněného pobytu většího množství migrantů/ek oslabení jejich moci v rámci řešení migračních otázek.¹⁰

---

⁹ Ministerstvo vnitra České republiky, *Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky v roce 2012* (Praha: 2013): <http://www.mvcr.cz/soubor/zprava-o-migraci-a-integraci-2012-pdf.aspx>

¹⁰ Více viz například webová stránka Migrace online: <http://www.migraceonline.cz/cz/temata/regularizace>.

Důvody migrace a teoretická východiska

Ve druhé polovině 20. století došlo v Evropě a severní Americe k velkému hospodářskému růstu a hospodářské aktivity nabyly výrazně mezinárodního charakteru. V souvislosti s rychlým hospodářským růstem, dostupnějšími způsoby komunikace a dopravy v mezinárodním měřítku, začalo docházet k větší migraci lidí než kdykoliv dříve. Od šedesátých let 20. století docházelo k dekolonizaci, která rovněž přispěla k nárůstu migrace.¹¹

Pokud vezmeme v úvahu měřítko a komplexnost migrace, je tento fenomén výzvou 21. století jak pro vlády, tak pro migranty/ky samotné. Mezinárodní organizace pro migraci (IOM) se řídí principem, že "humánní a dobře řízená migrace je prospěšná jak pro jedince, tak pro společnost".¹² Migrace je výzvou zejména proto, že se jedná o mnohostranný problém. Když mluvíme o migraci, musíme vzít v potaz její různé aspekty: migrace za prací, opětovné sjednocení rodiny, nucená migrace uprchlíků, práva migrantů/ek, jejich zdraví, integrace migrantů/ek v nové společnosti, migrace a rozvoj, environmentální migrace, obchodování s lidmi a prevence tohoto fenoménu, důsledky migrace pro bezpečnost, prevence neregulární migrace apod.¹³

Z hlediska teoretických východisek neexistuje žádná jednotná teorie, která by komplexně vysvětlovala příčiny, průběh a důsledky mezinárodní migrace. Migrace je velmi komplexní proces, který se snaží podchytit různé teorie, které vycházejí z různých vědních disciplín. Na migraci se můžeme dívat z hlediska ekonomického, demografického, historického, právního, antropologického, sociologického nebo z pohledu politických věd apod. Každá tato vědní disciplína si pak klade jiné otázky spojené s migrací. Zatímco z pohledu ekonomického bude výzkumník sledovat ekonomické výhody či nevýhody migrace pro společnost nebo jedince, tak demograf si bude klást otázky spojené se změnami v populaci. Historik se zaměří na porozumění dřívějším imigračním a emigračním zkušenostem a právník zas na právo vnitrostátní i mezinárodní spojené s migračními otázkami.¹⁴

Obecně se většinou uvádí neoklasická ekonomická migrační teorie, která řeší souvztažnosti mezi tzv. push a pull faktory, tedy faktory, které podporují emigraci ze zdrojových zemí a faktory, které podporují imigraci do cílových států. Mezi ekonomické "push" faktory může patřit vysoká nezaměstnanost, nízké platy, velká hustota osídlení, hospodářský pokles,

---

¹¹ Stojanov, Gladišová, „Úvod do tématu migrace...“

¹² IOM, „*World Migration Report 2010...*“

¹³ IOM, „About migration“ (2014): <http://www.iom.int/cms/about-migration>

¹⁴ Drbohlav, „Migration Theories...“

zaostalost země. Můžeme hovořit i o sociálně-politických push faktorech jako je válka, pronásledování, diskriminace, vyhnání. Faktory, které přitahují imigraci, tedy “pull” faktory jsou například vyšší plat, atraktivní pracovní místa, prosperita, vysoká míra rozvinutosti, nebo z těch sociálně-politických se jedná o vysokou míru bezpečnosti, mír, možnosti sjednocení rodiny, kulturní a jazyková blízkost apod. Některé země mohou podpořit imigraci například preferenčním zacházením pro určité skupiny migrantů/ek, obvyklé bývají výhody pro migranty/ky s vyšší kvalifikací apod. Dle výše uvedené teorie tedy migranti/ky cestují za prací, která jim poskytne co největší výdělek a v globálním měřítku tak směřuje migrace z méně vyspělých ekonomik s přebytkem pracovních sil a nízkými platy do vyspělých ekonomik s nedostatkem pracovních sil a vysokými platy. S ohledem na výše uvedené je však procento migrantů/ek celosvětově relativně nízké, ačkoliv mezi lidmi existují v příjmech a životní úrovni obrovské rozdíly.¹⁵

Také hovoříme o migraci pouze z některých regionů, nebo sektorů ekonomiky, což může způsobit regionálně značné demografické problémy, nebo i problémy kvůli nedostatku určitých profesí, které pak chybí na lokálním trhu práce v zemi původu. Mezinárodní migrace je také značně finančně nákladná záležitost a pravdou je, že ti nejchudší lidé si migrovat nemohou ani dovolit. Čím vzdálenější je země původu, tím dražší je migrace. Z jedné rodiny, vesnice, komunity je tak často vyslán nejschopnější migrant/ka, který pak po usazení se v nové zemi posílá zpět do země původu, své rodině, vesnici či komunitě tzv. remitence, tedy pravidelné finanční příspěvky. Pokud se svou migrační strategií však neuspěje a musí se do země původu vrátit, znamená to značné problémy, finanční i sociální.

---

¹⁵ Stojanov, Gladišová, „Úvod do tématu migrace...“

Země původu, země cílové a jejich zájmy

Záležitosti spojené s migrací zasahují kromě samotných migrantů hlavně vlády - jejich zájmy a politiku a to jak v zemi původu (emigrační země), tak i v té cílové (imigrační země).

Země původu se často potýkají s tzv. odlivem mozků – lidského kapitálu (“brain drain”), kdy z určitého ekonomického sektoru odchází za prací migranti/ky do jiných zemí a určitá profese či kvalifikace tak chybí na trhu práce. Stává se, že i v rozvojových zemích chybí určité profese, které pak musí být nahrazovány zahraničními pracovníky. Sociálním či demografickým problémem také může být, když migranti/ky emigrují z určitého regionu. Emigrace může být způsobena výše zmiňovanými různorodými push faktory. Často jsou existující ekonomické, sociální či politické faktory podpořeny různými agenturami (často i jednotlivci), kteří začnou slibovat lépe placenou práci v zahraničí, kterou místním lidem komplexně zařídí. Tehdy se z určitého regionu může za prací vydat větší množství lidí a regionu, ale i státu původu může tato situace způsobit značné problémy.

Zatímco pro některé země může být odliv kvalifikovaných sil velkým problémem, pro některé země může být emigrace strategií podporovanou vládou. Například Filipíny mají své vzdělávací programy uzpůsobené pro zdravotní sestry tak, aby tyto pracovnice mohly po absolvování školy nastoupit bez problémů na profese nabízené ve Spojených státech amerických.¹⁶

Na druhou stranu jsou zde také přijímací země, které přizpůsobují svou politiku imigrantům a přijímají náležitě strategie. Jedná se o strategie integrace pro migranty/ky, kteří se v cílové zemi usazují natrvalo. Dobře řízená migrace však nabízí i programy pro dočasnou pracovní migraci, někdy nazývanou jako cirkulační migrace nebo sezónní migrace.¹⁷ Cílové země mohou také uzpůsobovat své imigrační strategie svým místním ekonomickým podmínkám, tj. využívat potřebné kvalifikace migrantů/ek, které chybí na místním trhu práce. I pro migranty/ky je po všech stránkách lepší, pokud využívají své kvalifikace nabyté v zemi původu. Cílové země však v souvislosti s migrací řeší také bezpečnostní otázky, tj. snaží se předcházet a zasahují proti neregulární migraci a neregulárnímu pobytu migrantů/ek, bojují proti nelegálnímu zaměstnávání cizích pracovníků/ic a stíhají zaměstnavatele či agentury, které práci cizinců/ek zneužívají.

---

¹⁶ Schroth, J., Stojanov, R., „Brain drain. Brain gain. Brain circulation”, in *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011).

¹⁷ Více viz Schroth, Stojanov, „Brain drain....”

Během procesu migrace je každopádně zásadní informovanost samotných migrantů/ek, která, jak již bylo zdůrazněno, zvyšuje bezpečnost migrujících lidí a jejich rodin. Na informovanosti migrantů/ek by optimálně měly státy původu a cílové státy spolupracovat, zejména pokud z některých zemí původu do cílových zemí míří větší množství migrantů/ek.

V České republice v současnosti stojí za povšimnutí informační balíčky pro migranty/ky "Příští zastávka", které jsou zatím v ruském, ukrajinském, anglickém, vietnamském, francouzském jazyce distribuovány v zemích původu migrantů/ek prostřednictvím českých ambasad. Balíček obsahuje krátký film o životě v České republice, ale i o případných rizicích neregulární migrace, a dále pak informační brožuru se základními informacemi a především s nejdůležitějšími kontakty. Po příjezdu by pak všichni nově příchozí migranti/ky z třetích zemí měli/y obdržet informační balíček složený opět z uvítacího filmu a brožury "Vítejte v České republice". Dle plánovaného nového pobytového zákona by cizinci ze třetích zemí měli také absolvovat uvítací kurzy "Vítejte v České republice" (více viz kapitola k integraci migrantů/ek).¹⁸ Čím větší je informovanost migrantů/ek, tím lepší je také jejich integrace po příjezdu do cílové země.

Je však potřeba si uvědomit i vztahy mezi cílovou zemí a zemí původu z jiného hlediska, a to z hlediska návratů migrantů zpět do zemí původu. Může se jednat o neúspěšnou cestu za prací, kdy migrant/ka nenalezl/a dlouhodobě práci v zahraničí, nebo se z různých důvodů dostal/a do neregulárního postavení a nejlepší jeho volbou je návrat do země původu. Tehdy je doporučované Mezinárodní organizací pro migraci poskytnout navrátilci/kyni pomoc s opětovným začleněním, sociálním i ekonomickým v zemi původu. Tato tzv. reintegrační pomoc často pomůže migrantům/kám, aby z finančních důvodů nehledali/y jako východisko ze své situace opětovnou re-emigraci do jiného cílového státu. Je možné se bavit ale i o návratech migrantů/ek, které jsou dočasné či virtuální. Zejména v oblasti migrace a rozvoje je důležité, aby potenciál migrantů/ek, který získali/y v zahraničí, ať už se jedná o kvalifikace, různé dovednosti (tzv. sociální remitence), nebo i nashromážděné finanční prostředky (tzv. finanční remitence) zhodnotili/y a využili/y pro rozvoj v rámci své rodiny a komunity. Spolupráce cílové země a země původu a informovanost o situaci v zemi původu je tak důležitá i při návratech migrujících osob zpět do svých domovín.

---

¹⁸ Více informací o informačních balíčcích a projektech naleznete na webových stránkách neziskové organizace Slovo 21 www.slovo21.cz a Mezinárodní organizace pro migraci www.iom.cz.

Migrace a rozvoj

Mezinárodní organizace pro migraci je jednou z nejvýznamnějších mezinárodních institucí, která soustavně zdůrazňuje důležitý vztah mezi migrací a rozvojem. Ještě na přelomu milénia se o migraci mluvilo spíše jako o hrozbě pro rozvojové země. Nicméně IOM systematicky prosazovala potřebu diskutovat souvztažnosti mezi migrací a rozvojem a potřebu vidět i pozitivní stránky migrace pro rozvoj. IOM zdůrazňuje, že pozitivní dopady migrace k prospěchu rozvojových zemí lze maximalizovat koherentní politikou a spoluprací mezi zeměmi původu a cílovými zeměmi migrace. Ačkoliv tedy migrace nepatří mezi tzv. rozvojové cíle tisíciletí (tzv. Millenium Development Goals – MDGs), může migrace dle IOM významně přispět k jejich dosažení.¹⁹

Řídící silou debaty o migraci a rozvoji byly na počátku pochopitelně peníze. Zjistilo se totiž, že tzv. remitence²⁰, tedy finanční osobní prostředky zasílané migranty/kami do svých zemí původu dosáhly v roce 2010 449,2 bilionu amerických dolarů.²¹ V mnoha zemích tedy remitence několikrát překročily zdroje z oficiální rozvojové pomoci („Official Development Aid – ODA“). Kromě toho, že jsou remitence důležitým zdrojem příjmu pro rodiny migrantů/ek v zemích původu, tak jsou remitence také důležitou součástí hrubého domácího produktu (HDP) v rozvojových zemích. V některých rozvojových zemích tvořil objem remitencí až třetinu celého hrubého domácího produktu země (Tádžikistán – 35%, Tonga – 28%, Lesotho – 25%, Moldavsko – 23%, Nepál – 23%).²²

Ačkoliv většina těchto finančních prostředků zasílaných do zemí původu jde tzv. jen do spotřeby a spotřebního zboží, tj. nejsou investované do dlouhodobějšího majetku či vzdělání, mají remitence i tak rozvojový dopad díky zvýšení prosperity jejich příjemců, ale i prostřednictvím vytváření místních pracovních příležitostí atd. Někteří autoři i uvádějí, že příjmy remitencí určených na spotřebu mohou být stabilnějším zdrojem příjmů než remitence investované. Pro země původu je také důležitým faktorem, že remitence zůstávají stabilním příjmem zahraniční měny navzdory ekonomickým výkyvům a krizím.²³

---

¹⁹ Říhová M., „Globální přístup k migraci a rozvoji a postoj vybraných mezinárodních organizací“, in *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011).

²⁰ Více o remitencích viz Stojanov, R., Schroth, J., Mikes, A. „Remittance a jejich rozvojový dopad“, in *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011).

²¹ World Bank, *Remittances dataset* (2009):

<http://search.worldbank.org/all?qterm=Workers%27%20remittances%2C%20compensation%20of%20employees%2C%20and%20migrant%20transfers%2C%20credit>

²² World Bank, *Migration and Remittances: Factbook 2011* (World Bank 2011), str. 19:

<http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>

²³ Stojanov, Schroth, Mikes, „Remittance...”

V poslední dekádě se debata o migraci a rozvoji nicméně rozšířila o nová témata než jen remitence. Globální fórum migrace a rozvoje („Global Forum on Migration and Development“)²⁴ zdůraznilo mnoho témat, která jsou důležitá pro vlády, mezinárodní organizace, nevládní sektor a migranty, a to například: role diaspor, tzv. odliv, příliv a cirkulace kvalifikovaných sil, uznávání kvalifikací, návraty do zemí původu a možné přínosy návratů pro rozvojové země, ochrana práv migrantů a mnoho dalších. Ačkoliv jsou tato témata dále diskutována a zkoumána, je vidět evidentní posun od vnímání migrace jako ohrožení pro rozvojový svět k novému pojetí migrace, která může být příležitostí pro rozvoj, a to jak v zemích původu, tak hostitelských zemích. Takovýto otevřený přístup vyžaduje společně sdílenou zodpovědnost mezi vládami a koherenci politiky jak v migraci, tak i rozvojových otázkách.²⁵

Z důvodů komplexity migrace a rozvoje musí existovat společný postup mezi různými ministerstvy národních vlád stejně jako tzv. mainstreaming tohoto tématu v rámci národních politik a strategií.²⁶ Pokud vláda zaujme koherentní a zodpovědnou politiku, můžeme mluvit o situaci, ve které vyhrájí všichni (tzv. win-win-win situace), a to jak země původu, tak i hostitelská země a migrant sám.

V České republice spravuje gestorsky téma migrace Ministerstvo vnitra České republiky. Koncepti zahraniční rozvojové spolupráce zpracovává Ministerstvo zahraničních věcí a implementační agenturou Zahraniční rozvojové spolupráce (ZRS) je Česká rozvojová agentura (ČRA) založená 1. ledna 2008. Téma migrace a rozvoje však mezi těmito gestorskými sektory bohužel zatím není uceleně uchopeno a koordinováno. Česká rozvojová agentura se v určitých oblastech migračními dopady zabývá, ale spíše v otázkách sociálních dopadů migrace na rozvojové země. Například v Moldavsku podporuje několik projektů, které se koncentrují na děti a staré lidi, kteří zůstávají opuštěni v Moldavsku poté, co generace v produktivním věku migruje do zahraničí za prací.²⁷

---

²⁴ Více informací o Globálním fóru migrace a rozvoje naleznete na www.gfmd.org

²⁵ Říhová, „Globální přístup...“

²⁶ Více informací naleznete v Global Migration Group, *Mainstreaming migration into development planning: A handbook for policy-makers and practitioners* (IOM 2010):

http://www.globalmigrationgroup.org/sites/default/files/uploads/UNCT_Corner/theme7/mainstreamingmigration.pdf

²⁷ Více o projektech České rozvojové agentury na www.czda.cz. K problematice opuštěných dětí také viz Říhová, M. „Případová studie I. – Moldavsko: migrace a rozvoj v nejchudší zemi Evropy. Problematika opuštěných dětí v důsledku migrace“, in *Migrace a rozvoj. Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011).

Negativní aspekty migrace

Samozřejmě existují i negativní aspekty migrace, které často plynou z nevhodné či neexistující migrační politiky. Tzv. sekuritizace migrace, tj. kladení důrazu na bezpečnostní aspekty migrace, hraje nezanedbatelnou roli mezi negativními aspekty migrace.

Do ekonomické krize v sedmdesátých letech 20. století dominoval ekonomický přístup k migraci a zájem o nové lidské zdroje. Německo, Rakousko a další země přijímaly desetitisíce pracovních migrantů/ek, tzv. gastarbeiters, kteří dle původních plánů měli/y přijet na několik měsíců, maximálně let a pak se zase vrátit do zemí původu jako bylo Turecko a další země. K velkému překvapení však tito zahraniční pracovníci/ce začali/y zakládat v evropských zemích rodiny a na základě sjednocení rodiny přijížděli i jejich příbuzní. V té době neexistovala žádná integrační opatření a integrační strategie.

Po ekonomické krizi sedmdesátých let se objevila politika omezování pracovní migrace. Migrace byla od krize v sedmdesátých letech stále častěji označována jako důvod nebo také následek bezpečnostních problémů, ale také jako bezpečnostní hrozba sama o sobě.²⁸

Důležitost jakou politici a média přikládají hrozbě migrace a neregulární migrace je často přeceňována. Migranti/ky jsou například často mylně stavěni do pozice nerovné konkurence na pracovním trhu nebo nelegitimních příjemců sociálních služeb.²⁹ Pravdou je, že migranti vykonávají většinou práci, kterou místní obyvatelstvo vykonávat nechce, protože se jedná o práci podřadnou nebo špatně placenou. Stejně tak další mýty o pobírání sociálních dávek, kriminalitě apod. jsou přehnané. Vínou na přiživování těchto mýtů mají média, která vyzdvihují negativní zprávy, politici, kteří využívají citlivých témat, která pracují s lidským strachem, ale také podfinancovaný výzkum, který by umožnil různé mýty vyvracet a veřejnost, i odbornou, správně informovat.

Záležitosti spojené s migrací jsou tak často řešeny z hlediska bezpečnosti, zejména pokud se jedná o neregulární migraci a imigrační země často přijímají restriktivní opatření s cílem zabránit migraci. Obdobně pak rozvojová politika se může zaměřit na předcházení bezpečnostním rizikům spojeným s migrací a podpora rozvoje je pak chápána jako způsob zabránění migrace ze třetích zemí.³⁰

---

²⁸ Brázová, K., "Odvracená strana migrace", in *Migrace a rozvoj. Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011).

²⁹ Ibidem.

³⁰ Brázová, „Odvracená strana migrace...”

Nicméně příliš tvrdý restriktivní přístup k migraci může vést k negativním následkům. Statistiky ukazují, že příliš tvrdá migrační politika paradoxně zvyšuje neregulérní migraci. Mnoho migrantů/ek se rozhodne přijet (teď nebo nikdy, než se migrační politika ještě více zpřísní) a zůstat (odjet a pak se vrátit zpět nemusí být už možné).³¹ Migrace si svou cestu vždy najde. A tak čím více hranic se uzavře a čím méně je možností k legální migraci za prací, tím se zvýší neregulérní migrace. Pro migranty/ky to znamená, že podstupují rizikovější projekty migrace, které jim mají pomoci překonat omezující opatření. To samozřejmě vede k dalším negativním aspektům migrace – tzv. neetické migraci za prací. Status neregulérního migranta je často zneužíván: k zaměstnancům – migrantům se zaměstnavatelé chovají jinak než k místním – jedná se o velmi nízké platy, špatné pracovní podmínky a zneužívání nevýhodného postavení migrantů. Neregulérní migranti/ky jsou velmi zranitelní a mohou se stát oběťmi pašování nebo obchodování s lidmi. Obchodování s lidmi je samozřejmě nejnebezpečnějším aspektem neetické pracovní migrace.³²

Nicméně dle IOM země, která má jasnou imigrační politiku a vhodně definované kategorie imigrantů má více šancí vyhnout se problémům spojeným s migrací. Například imigrační politika, která je uzpůsobena potřebám místního trhu práce, napomáhá migrantům, aby se rychleji usadili v novém prostředí. Je pak také i patrné, že tito migranti přispívají hostitelské společnosti svými schopnostmi a dovednostmi. Místní populace pak tyto migranty snadněji akceptuje a tím se zjednoduší i proces jejich integrace.³³

---

³¹ Ibidem, str. 118.

³² Ibidem, str. 123.

³³ IOM, „Developing Migration Policy“: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/developing-migration-policy/lang/en> (naposledy navštíveno 25. srpna 2012)

Integrace imigrantů, různorodost ve společnosti, participace

V dnešní době nemůže být migrace a imigrace zastavena. Ukazují to i data o počtech cizinců/ek usídlených v zemích Evropské unie. Migranti/ky se převážně usazují v hlavních a velkých městech těchto zemí. Ve Vídni má 44% Vídeňanů alespoň jednoho rodiče přistěhovaleckého původu. V Amsterdamu má 51 % obyvatel imigrační původ nebo jsou sami přistěhovalci. V Madridu nebo Hamburku pocházejí imigranti/ky ze 180 zemí světa. I z tohoto důvodu je potřebné, aby integrace probíhala co nejvíce na lokální úrovni, kde se potkávají nově přistěhovalí lidé s déle usazenými obyvateli.

Během integrace mají odlišné potřeby nově příchozí migranti/ky, kteří se snaží nejprve zorientovat v novém prostředí, k čemuž jim pomáhají opět dostupné informace, pokud možno v jejich rodném jazyce. V České republice se v současnosti plánují tzv. uvítací adaptačně integrační kurzy, které by v osmi hodinách měly pro cizince/ky představit interaktivní formou hlavní práva a povinnosti v prvních měsících pobytu v České republice.³⁴ Obdobné kurzy jsou organizovány i v zahraničí, některé země organizují pro nově příchozí i kurzy ještě před jejich odjezdem ze země původu a následně i po příjezdu do nové země.³⁵

Dále se migranti/ky potřebují co nejrychleji a nejsnadněji ekonomicky osamostatnit a být soběstačnými. Schopnost naučit se novému jazyku cílové země napomáhá značně procesu integrace. Čím lépe se cizinci/ky zorientují, naučí nový jazyk a daří se jim být ekonomicky soběstačnými, tím lépe také mohou probíhat vztahy s lidmi žijícími v cílové zemi. Takto jsou také definovány priority integrace v Koncepci integrace cizinců České republiky, což je klíčový vládní dokument.

Vzájemné vztahy mezi cizinci/kami a majoritní společností je však také potřeba podpořit, protože lidé mají obecně strach ze všeho nového, cizího, a proto obvykle o migrantech/kách koluje řada nepravdivých mýtů, které pak tento strach zvyšují a napomáhají xenofobním náladám. Mezi tyto obvyklé mýty patří strach z kriminality migrantů/ek, strach, že tzv. berou práci místním lidem, pobírají sociální dávky na úkor místních, nesou zdravotní rizika apod. S ohledem na tyto mýty by bylo potřebné, aby v každé cílové zemi byl realizován výzkum, který poskytne pravdivé informace o jednotlivých těchto oblastech, uvede tyto mýty na pravou míru a

---

³⁴ Více informací o informačních balíčcích a projektech naleznete na webových stránkách neziskové organizace Slovo 21 www.slovo21.cz a Mezinárodní organizace pro migraci www.iom.cz.

³⁵ Více informací o integračních kurzech, po-příjezdových i předodjezdových viz publikace IOM, Integrační kurzy pro migranty a migrantky. Zahraniční zkušenosti, (Praha: IOM 2014): http://www.iom.cz/files/INTEGRACNI_KURZY_IOM_final1.pdf

poskytne veřejnosti dostatečné informace o výstupech. To by umožnilo prevenci zneužívání těchto témat z řad xenofobů, ale i politiků využívajících tohoto citlivého tématu.

Vzhledem k počtům lidí druhé a třetí generace migrantů/ek je těžké odlišovat mezi „cizinci“ a „našinci“, protože u dalších generací se jedná často o lidi, kteří mají občanství nové země a jejich vlastní identita patří někdy i více nové zemi nežli zemi původu. Právě tito lidé se pak mohou stát skvělými prostředníky mezi nově příchozími cizinci/kami a místními obyvateli, a to formou inter-kulturních pracovníků, komunitních tlumočnicků, mediátorů apod. Mluví totiž oběma nebo více jazyky a znají dobře sociální a kulturní prostředí země původu i nové země, kde žijí. V evropských zemích s migrační historií jsou lidé s migračním původem často zaměstnání na těchto pozicích, nebo tvoří přímo součást státní správy působící v oblasti integrace.

Vyspělé evropské země s imigrační tradicí užívají namísto pojmu „integrace“, která předjímá začlenění nějaké minority do majority, spíše pojmů jako je politika různorodosti (diverzita), participace všech občanů, společné soužití apod.³⁶

Speciální pozornost v oblasti integrace by měla být věnována mladým lidem, jejich účasti na životě v nové společnosti, jejich potřebám, ale i otázkám jejich identity, která se oproti generaci jejich rodičů postupně mění.³⁷ Matky s dětmi se mohou dostávat do situací, kdy se jim nedaří zapojit se do života společnosti a kvůli malému společenskému životu se nemusí dobře naučit místní jazyk, což je dále může vylučovat. Zároveň by však státní instituce měly věnovat pozornost i generaci migrantů/ek, kteří již přichází do důchodového věku, a to z hlediska finančního (pobírání penze a její vyměření vyžaduje spolupráci země původu a cílové země, což není vždy jednoduché), ale i sociálního (pokud přišli migranti/ky do cílové země v pokročilejším věku, nemuseli se dostatečně naučit místní jazyk).

---

³⁶ Říhová, M., *Integrace cizinců na lokální úrovni: Evropská města* (Praha: Slovo 21 2012).

³⁷ K projektům pro mladé migranty například viz projekt iYouth a ACCESS Mezinárodní organizace pro migraci na www.iom.cz

Obchodování s lidmi, prevence, postihy, ochrana obětí

Každý pracovník v oblasti migrace a integrace cizinců/ek se může setkat s obchodováním s lidmi a oběťmi obchodování s lidmi. Je důležité znát alespoň základy této problematiky a být v případě potřeby schopen/na kontaktovat příslušné pomocné organizace či Policii České republiky.

Obchodování s lidmi je formou moderního otroctví, kdy oběti obchodování s lidmi jsou zneužívány pro nucenou práci, sexuální účely, domácí práci, žebrání, dětskou práci, nucené sňatky aj. Obchodování s lidmi je charakterizováno použitím síly, podvodu nebo donucováním a práva obětí jsou zneužita do míry, kdy se stávají pouhými objekty.³⁸

První mezinárodně všeobecně uznávaná definice obchodování s lidmi je obsažena v čl. 3 Protokolu OSN o prevenci, potlačování a trestání obchodování s lidmi, zvláště se ženami a dětmi, který je součástí mezinárodní Úmluvy o nadnárodním organizovaném zločinu³⁹. Úmluva byla přijata v italském Palermu dne 13. prosince 2000. V České republice došlo k ratifikaci protokolu a podepsání Úmluvy dne 10. prosince 2002, nicméně k ratifikaci Úmluvy dosud nedošlo. Obchodování s lidmi znamená „najímání, přepravu, převoz, přechovávání nebo přijetí osob za účelem zneužívání za pomoci hrozby, použití síly nebo jiných forem donucení, za pomoci únosu, podvodu, uvedení v omyl nebo zneužití moci či stavu bezbrannosti nebo pomocí předání nebo přijetí plateb či výhod, a to za účelem získání souhlasu osoby mající kontrolu nad jinou osobou.“⁴⁰

Osoby, které se stávají oběťmi obchodování s lidmi, jsou zranitelné, protože trpí finanční nouzí, nezaměstnaností, nedostatkem pracovních příležitostí, nedostatkem informací o možnostech zaměstnání, zaměstnaneckých smlouvách a celkových standardech zaměstnávání.

Někdy může být složité rozlišit mezi nucenou prací a neregulérním zaměstnáním. Je nutné se zamyslet nad ukazateli, které často obchodování s lidmi charakterizují. Mezi ně patří například to, zda mohou migranti/ky danou práci svobodně opustit, zda mají cestovní doklady nebo zda jim byly odebrány, zda mají přeloženou a srozumitelnou pracovní smlouvu nebo zda

---

³⁸ Sládková, L., „*Human Trafficking*“ (prezentace přednesená na Letní škole migrace organizované IOM, 3.- 7. 9. 2012).

³⁹ UNG Assembly, „Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime“, A/55/383 (2002).

⁴⁰ Ministerstvo vnitra České republiky, „Obchodování s lidmi – definice“, <http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-definice.aspx>

jim je proplácena mzda. Pokud jsou jakýmkoliv způsobem kontrolováni nebo sledováni, například i po konci jejich pracovní doby, nebo jim je jakkoliv vyhrožováno, musejí splácet různé typy dluhů, pak v těchto případech může být naplněna podstata trestného činu obchodování s lidmi.⁴¹

Každopádně v takto složité problematice je nutná spolupráce mezinárodní, i různých aktérů a institucí v rámci jednoho státu. Nezbytná je prevence („prevention“), ochrana („protection“) a stíhání pachatelů („prosecution“). Mezi prevencí patří informovanost a vzdělávání zranitelných skupin obyvatel v zemích původu, usnadnění legálních cest migrace, podpora zaměstnaneckých příležitostí v zemi původu aj. Ochranou pro oběti je především právní a sociální pomoc, zdravotní péče, ochrana obětí a jejich podpora, umožnění obětem zůstat v cílové zemi a svědčit proti pachatelům nebo jejich reintegrace po návratu. Stíhání pachatelů a vymáhání práva („law enforcement“) začíná přijetím a vymahatelností patřičné legislativy, uplatněním vysokých pokut pro pachatele, pokračuje mezinárodní spoluprací při jejich stíhání a výměnou informací, vzděláváním pracovníků a končí i postihy pro podpůrné korupční mechanismy a sítě, které obchodování s lidmi napomáhají nebo umožňují.⁴²

V případě, že dojde k setkání s migrantem/kou, kde pracovník v oblasti migrace a integrace cizinců/ek nemá jistotu, zda osoba je či není zneužívána, je lepší poradit se s odborníky ze specializovaných organizací jako je například La Strada, která má i mezinárodní síť poboček. V České republice dále funguje projekt Magdala Charity Česká republika, nebo je možné se obrátit na Mezinárodní organizaci pro migraci. Pokud je dotyčná osoba doprovázená, je vhodné s pomocí tlumočnicka s dotyčnou osobou mluvit individuálně, případně vyhledat specializované pracovníky výše uvedených organizací.

---

⁴¹ Sládková, „Human Trafficking“

⁴² Ibidem.

Návraty a reintegrační asistence vracejícím se migrantům/kám

Návratová politika a praxe je klíčovou součástí migrační politiky státu, neboť stát je jediný subjekt, který může, při nedodržení imigračních podmínek cizincem, vrátit cizince do státu původu či státu posledního trvalého pobytu. Návraty jsou regulativním opatřením imigrační politiky a jako takové je možno je rozdělit na nucené návraty vždy vykonávané státními institucemi a na dobrovolné návraty, které jsou příkladem pomoci a asistence státu cizincům, kteří se chtějí vrátit či musí vrátit do domovských států. Asistované dobrovolné návraty (ADN) jsou výhodné pro cizince i pro vlády hostitelských států, neboť představují humánní a důstojný způsob a jsou výhodné i z ekonomického pohledu.

Mezinárodní organizace pro migraci celosvětově realizuje asistované dobrovolné návraty a reintegrační asistenci vracejícím se migrantům/kám do zemí původu. Asistované dobrovolné návraty představují alternativu k vyhoštění, umožňují poskytovat cizincům poradenství k návratům, poskytování informací o aktuální situaci v zemích původu a možnosti reintegrace v zemích původu. Naproti tomu nucené návraty mají jediný cíl, a to je určitá sankce pro migranty, kteří porušili pobytové podmínky či přestali splňovat podmínky k pobytu.

Česká republika zavedla program dobrovolných návratů s jedinou cílovou skupinou - neúspěšní žadatele o azyl již v 90. letech. Tento program je doposud řízen organizační složkou státu – Správou uprchlických zařízení (SUZ) Ministerstva vnitra. Od roku 2001 je realizován projekt Asistovaných dobrovolných návratů (ADN) Mezinárodní organizací pro migraci. Tento program má širší cílovou skupinu, do které patří nejen neúspěšní žadatelé o azyl, ale i cizinci detekovaní při neregulérním pobytu či cizinci, kteří nesplňují podmínky pro pobyt, ale ještě nejsou v kontaktu s Policií České republiky, konkrétně s Cizineckou policií. V ADN IOM spolupracuje nejen s Cizineckou policií a SUZ, ale i s nevládním neziskovým sektorem.

V zahraničí jsou cílové skupiny pro ADN ještě širší a umožňují zapojit do ADN i cizince, kteří mají legální pobyt na území, ale chtějí se jej vzdát a dobrovolně se vrátit do domovského státu, nemají však finanční prostředky v plné výši pro trvalý návrat. Tato praxe – rozšíření cílové skupiny pro dobrovolný návrat je uskutečňována například v Nizozemsku, ve Velké Británii, v Itálii. I Česká republika v roce 2009 přistoupila k programu dobrovolných návratů pro cizince, kteří byli zasaženi ekonomickou krizí a chtěli se vrátit do domovské země, protože pozbyli v České republice práci a s tím jakékoli zabezpečení. Byl to ad hoc program s časovým omezením. Zavedení rozšířené cílové skupiny o legálně usídlené, avšak sociálně slabé cizince

do programu ADN, by dle Mezinárodní organizace pro migraci znamenalo čisté právní prostředí a pomoc migrantům/kám v nouzi.

Jedním z doporučení IOM v oblasti návratové politiky, jak postavit ostrou hranici či základní rozdíl mezi nucenými návraty a dobrovolnými návraty, je udělení či neudělení zákazu pobytu, ale též možnost reintegrační pomoci v zemi návratu.

Při plánování dobrovolných návratů je důležitou součástí motivace k návratu. Je-li tato podpořena reintegrační asistencí po návratu do země původu cizince, je udržitelnost návratu vyšší, je menší psychologická zátěž cizince, který by se vracel jako „úspěšný“ člověk, a dopad re-integrační pomoci by mohl příznivě ovlivnit nejen jednotlivce, ale i jeho rodinu či komunitu. Česká republika přistupuje k reintegračním komponentám v dobrovolném návratu ad hoc v rámci realizovaných projektů, zatímco praxe jiných EU států jde cestou podpory navrátilce v zemi původu již při jako součást návratové legislativy. Poskytování reintegrační asistence navrátilcům ovšem znamená finanční zátěž pro stát.

Součástí reintegrační asistence po návratu bývá například poskytování informací před odjezdem zpět do země původu i po příjezdu, asistence na letišti, informace o zemi původu (důležité zejména pokud se migrant/ka vrací po delší době), pomoc se zprostředkováním zaměstnání, podnikáním, podporou vzdělávání migrantů/ek i jejich dětí apod. Reintegrační asistence bývají provázány individuálním reintegračním plánem, který vypracovávají pracovníci Mezinárodní organizace pro migraci v zemích původu s navrátilci.

Lidská práva a práva migrantů

Migrace byla historicky většinou regulována právem pouze na národní úrovni. S tím jak se zvyšovala mobilita lidí, státy si začaly uvědomovat, že migrace už není něčím, co by zvládly řídit samy. Uznaly potřebu regionální a mezinárodní spolupráce a s tím se také v oblasti migrace vyskytly nové mezinárodní normy. Mezinárodní migrační právo se zabývá mezinárodní zodpovědností a závazky, které omezují tradiční autoritu států v oblasti migrace. Důležité je, že mezinárodní právo převládá nad právem národním. Mezinárodní právo poskytuje ochranu migrantům/kám v oblasti lidských práv, povinnosti států přijmout vracející se migranty – své občany, povinnosti poskytnout přístup ke konzulárním službám cizím občanům, oblasti obchodování s lidmi a převaděčství, a dále pak ve specifických oblastech dle konkrétních mezinárodních smluv, jako je například oblast pracovní migrace.⁴³

Když mluvíme o mezinárodním právu v oblasti migrace, mluvíme vždy o celém souboru různých norem, které se vyvíjely v čase a dále se vyvíjí podle toho, jaké jsou potřeby mezinárodní spolupráce. Existuje celá řada různých norem a oblastí, které limitují autoritu státu v oblasti migrace. Například co se týče lidských práv, tak se jedná o nediskriminaci, svobodu pohybu, azyl, tzv. non-refoulement, sjednocení rodiny, procedurální záruky v oblasti zajištění a vyhoštění, povinnost států přijmout své vracející se občany.

Právo svobodného pohybu je základním principem, který je zakotven ve Všeobecné deklaraci lidských práv a Mezinárodní konvenci o občanských a politických právech. Všeobecná deklarace lidských práv také uvádí, že každý má právo vyhledat si před pronásledováním útočiště v jiných zemích a požívat tam azylu. Žádný stát však nemá povinnost azyl poskytnout. Pokud však jednou stát azyl udělí, pak nemůže dle principu „non-refoulement“ takového člověka vrátit nebo vyhostit proti jeho vůli do země nebo na území, kde by mu jeho či její život či osobní svoboda byla ohrožena.

Problematikou uprchlíků se zabývá Vysoký komisař OSN pro uprchlíky (UNHCR), původně Úřad OSN pro uprchlíky, který vznikl stejně jako Mezinárodní organizace pro migraci po druhé světové válce v souvislosti s evropskými uprchlíky, které válka vyhnala z jejich domovů. Ženevské úmluvy, poskytující všeobecnou ochranu proti dopadům války na civilní obyvatelstvo jsou doplněny v roce 1967 „Úmluvou o právním postavení uprchlíků“. Tato úmluva definuje uprchlíka, stanovuje práva uprchlíků (jako je přístup k soudům, právo na základní vzdělání, práci, a zajištění cestovního dokladu etc.) a dále stanovuje rámec právního postavení

---

⁴³ IOM, „*International Migration Law*“, IOM Essentials on Migration Management.

uprchlíků, zakazuje smluvním státům jakoukoli diskriminaci vůči uprchlíkům na základě rasy, náboženství nebo země původu. Žádná další instituce, jejíž pravomoci k ochraně migrantů by byly srovnatelné s těmi, kterými disponuje UNHCR k ochraně uprchlíků, neexistuje.

Co se týče pracovní migrace, tak Mezinárodní organizace práce (“International Labour Organization” (ILO)) se různými otázkami pracovní migrace zabývá v řadě konvencí. Stejně tak Organizace spojených národů se těmito otázkami zabývá v Konvenci o právech pracovních migrantů a členů jejich rodin (“UN Convention on the Rights of All Migrant Workers and Members of their Families”). Dále je potřebné zmínit řadu bilaterálních smluv, které regulují tuto oblast na mezistátní úrovni.

3. Úvod do interkulturní problematiky

Mgr. Jiří Kocourek

aplikovaná sociologie, Klub Hanoi

3.1 Multikulturalismus jako společenský a kulturně podmíněný fenomén

Pro celkovou změnu, kterou prošly v přibližně posledních třech desetiletích západní společnosti, se dnes obvykle užívá označení postmoderní obrát... Termín se zcela zabydlel také v našem slovníku, v poslední době se stal oblíbeným novinářským výrazem... Jedním ze znaků postmoderních společností a jejich kultury, na kterém se dnes přes mnohé rozdíly shodnou takřka všichni, kdo se zabývají sociálními vědami, je rostoucí pluralita životních stylů. (Přibáň 1997, 9) Tato pluralita životních stylů je často doprovázena pojmy jako turbulence, odcizení, kybernetika, virtuální realita, transnacionální korporace, média, ale také multikulturalismus. Ačkoli se dnes pojem používá poměrně často, nebyl ještě zařazen do Velkého sociologického slovníku. Multikulturalismus jako teorie se vyvinula teprve v minulém století jako reflexe setkávání různých kultur, rasové genocidy a globalizace. Názorně lze stručný přehled teorií odrážejících názory na multikulturalitu - prostředí setkávání různých kultur - najít v materiálech Jana Buryánka (Člověk v tísní). Jednotlivé fáze, resp. typy multikulturní reflexe ve svém materiálu člení na konzervativní, liberální, pluralistický, esenciální a kritický (srovnej např. s Mc Kindlstone, W. Kimlicky).

Multikulturalismus v širším slova smyslu jsou teorie a ideologie zabývající se multikulturním prostředím. **Multikulturalismus v užším slova smyslu** je teorie a ideologie prohlašující, že multikulturní soužití je třeba zachovávat a že má pozitivní vliv na společnost. Jako každá teorie či politika i tato při svém extrémním jednostranném výkladu naráží na svá vlastní omezení:

- **Přehnané upozorňování na existenci kulturních rozdílů**, jejich přeceňování a zapomínání na kulturu vlastní může naopak vyvolat o to silnější xenofobní reakce a postoje.
- **Každá kultura žije v mezích svého snu** (Mumford 1947, 35). Evropo-americko-centrická povaha postmoderních společností často považuje multikulturalismus za všeobecný „nadkulturní“ fenomén. Ten je však ve skutečnosti spojen na rozdíl od

multikulturality víceméně s Evropsko-Americkou kulturou. Zdaleka ne všechny kultury ho přijaly jako odraz reality.

- Krupička (1999) tvrdí, že dávné národy, nebo i současné národy mimo Evropu a Severní Ameriku jsou dodnes daleko více uzavřené než Evropa a Severní Amerika, a tudíž multikulturní reflexe nemusí být přirozeným rysem jejich vývoje. Bauman (1999) hovoří o tzv. **glokalizaci**, tedy situaci, kdy se svět stává v určitých rysech globální (je organizován a centralizován technikou, trhem, ideologií), což na druhou stranu vede k lokalizaci a separaci světa v aspektech jiných (které nejsou součástí globálních sítí, jako jsou dodnes živá etnická a jiná specifika). To znamená, že i přes rostoucí globalizaci je multikulturalita stále naší realitou. Globalizace jako proces asimilace třetích zemí (početně většinových) zeměmi rozvinutými (početně menšinovými) by mohla mít nedozírné negativní následky právě proto, že kulturní specifika jsou dosud ve společnostech světa živá.

3.2 Od multikulturality k „interkulturnímu“

3.2.1 Multikulturalita jako historický, přirozený a reálný fenomén

„... Ve vzdálenosti mnoha dnů cesty odtud jest jiné království, zvané Zampa, jehož země jest překrásná. Neboť jest v ní velké množství všech potravin a všeho dobrého. ...Onen král vlastní čtrnáct tisíc ochočených slonů. Starají se mu o ně a pečují o ně na jeho rozkaz poddaní rolníci jako u nás o skot... Jedna věc je v té zemi opravdu podivuhodná, totiž to, že nejrůznější druhy ryb, jež žijí v moři, navštěvují tuto zemi v tak obrovských množstvích, že v době jejich příchodu se zdá, že je moře samá ryba. Když se ryby přiblíží k zemi, skáčí na břeh a lidé přicházejí a nasbírají si jich, kolik chtějí. To trvá dva až tři dni ... Když se ptáte lidí té země, čím to je, povědí vám, že ryby svým počínáním chtějí složit poklonu jejich císaři.“

Cesta do říše Velkého chána (1316 - 1330) [Popis východních krajů světa]/bl. Oldřich Čech z Pordenone [překlad František Gel + Rostislav Kocourek]. - 1. vyd. - Kvasnička a Hampl: Praha, 1998. - 179 s. - ISBN 80-902330-0-7 (str. 49 - 50, vydání z roku 1998)

Nejprve se pokusme zodpovědět na otázku, zda měl pisatel třetího odstavce pravdu? Zkuste si to:

1. *Existovalo někdy nějaké království Zampa?* Ano, jednalo se o království Čampa existující na území dnešního jižního Vietnamu. Ve VSR dodnes žijí potomci této říše - Čamové.
2. *Mohl mít jeho král 14 tisíc slonů?* Ano, ve Vietnamu běžně žil indický slon, dodnes zde několik tisíců těchto zvířat žije.
3. *Mohou se ryby takto snadno chytat?* Ano, proudy přinášely mnoho ryb, které se třely i na podbřeží.

Vidíme, že „na každém šprochu, pravdy trochu“, leč musíme vědět, která „trocha“ to právě je. Díky subjektivní interpretaci sledování interkulturních rozdílů na nás může jejich popis působit mnohdy velmi exoticky a nereálně, ale pozor - tak na nás leckdy mohou působit mnohé rozdíly dodnes, některé rozdíly si dokonce ani nejsme schopni vůbec uvědomit. Proto je tak důležitá osobní zkušenost s různou kulturou. Vzpomínáte si, jak dopadl Marco Pólo, když líčil své zkušenosti z mongolské Číny?

Jak na Vás působí popisy cizích zemí?

„Od Egypta počínaje sídlí Libyjci v tomto pořadí: První jsou Adyrmachovci, kteří většinou spravují se obyčejí egyptskými, šat však nosí stejný jako ostatní Libyjci. Jejich ženy nosí na

obou lýtkách bronzové náramky. Nosí dlouhé vlasy, a když chytají vši, tu každá své vlastní vši rozkousne a zahodí; činí tak jako jediní z Libyjců. Dívky, které se chtějí vdávat, také oni jediní ukazují králi; jestliže se některá králi zalíbí, sám ji zbaví panenství. ...“

„... sídla Nasamónů. Je to početný národ; v létě ponechávají svůj dobytek u moře a odcházejí do vnitrozemí do krajiny augilské česat datle. ... chytají kobylky, suší je na slunci a drtí a potom na ně nalijí mléko a pijí. Je u nich obyčejem, že má každý mnoho žen, ale pohlavní styk s nimi mají společný. ... zapáchnou do země hůl a souloží. ...“

Hérodotos Dějiny, str. 274 a 275

Vyprávění o jiných společnostech či kulturách na nás často působí velmi exoticky. Někdy z nich až máme strach, někdy nás naopak něčím přitahují. V obou případech však přesně nevíme, kdo je psal a proč, co z nich je pravda, a co ne. Nemůžeme to většinou posoudit proto, že jsme v daném místě a situaci nebyli a dané kultury sami osobně neznáme.

V dnešní době můžeme slyšet např.:

„Tam je ráj, tam se chodí nahoře bez, jídla a pití všude dostatek, nikdo se nikam nehoní.“

„Jsou tam velmi studení lidé. Mlátí zvířata, a když bijí děti, ještě se u toho smějí.“

„Jo, v Americe, tam je to jiné.“

Je jasné, že bez konkrétní zkušenosti, navíc dlouhodobé, nemůžeme vyprávění o jiných kulturách správně posoudit, resp. nemůžeme posoudit jejich pravdivost. V každém případě nás však často aktivizují, vyvolávají v nás určitý zájem (ať už pozitivní či negativní). Co je však jednoznačně jisté, že taková vyprávění existovala již v dobách Hérodota a ještě mnohem dříve. Svědčí to kromě jiného o tom, že se **lidé různých kultur na světě setkávali vždy a všude**. Neustále se jejich příslušníci mísili, neustále spolu obchodovali, milovali se.

Multikulturní prostředí existovalo od pradávna, je to fakt, který se nedá popřít. Multikulturní charakter lidského setkávání je člověku vlastní, není to nic cizího, jak by se mohlo zdát při používání slov „cizinec“. **Multikulturalita je na rozdíl od multikulturalismu neoddiskutovatelný fenomén.**

Multikulturalita, prostor setkávání příslušníků různých kultur, je naprosto přirozeným jevem, který existuje na naší planetě vlastně od nepaměti, má naprosto konkrétní důsledky v životě člověka a výrazně ho ovlivňuje. Nově vzniklé profese interkulturní práce (komunitní tlumočníci, interkulturní lektoři, interkulturní asistenti a interkulturní mediátoři) jsou založeny

právě na znalostech a dovednostech o tom, jak to vypadá, když se setkají dva příslušníci různých kultur. Popisovat multikulturalitu a učit posluchače se v ní pohybovat a pochopit ji neznámá, jak je milně interpretováno, chovat se stejně jako příslušníci jiných kultur apod. Znamená to dokázat **efektivně a adekvátně reagovat na multikulturní prostředí**.

3.2.2 „Interkulturní“...

Tak jako zákonitosti matematiky existovaly již dávno před tím, než je někdo objevil, podobně současná věda a politika multikulturní prostředí nevytváří, nicméně nově si ho začíná všimnout, rozlišovat a popisovat. Lidé již také nepřemýšlejí jen o tom, jestli je multikulturní prostředí dobré či ne, ale začali si podrobněji všimnout toho, co se děje, když se vůbec dva lidé různých kultur setkávají; začali se zabývat **interkulturními aspekty lidských vztahů**.

Již v dávných dobách se u autorů zmíněných v předešlé kapitole setkáváme s **popisem cizích kultur ve vztahu ke kultuře naší**, což lze chápat za první a velmi důležitý metodický princip interkulturní výchovy. Dokázali se přitom na jiné kultury dívat z pozice vnímavých otevřených pozorovatelů. Lidé, kteří procestovali různými kulturami, jednají s jejich příslušníky, pracují s nimi či uzavřeli interkulturní sňatek, ti všichni na vlastní kůži pociťují, jaké konkrétní poznatky o kulturách jsou třeba. O **důsledcích interkulturních rozdílů** v konkrétním životě se můžeme dočíst v knihách **interkulturního managementu**, ale také v naší historii a politologických analýzách (spor o státní hranice v období první republiky, období druhé světové války apod.). Střety **civilizací** (Baar 2002) a kultur v historii lidstva patří a patřily mezi ty nejvážnější, a to ať už hovoříme o **válečných konfliktech** (křížáckých taženích na východ od Evropy, rozpadu bývalé Jugoslávie, Sovětského svazu aj.), současném regionálním i světovém měřítku, o terorismu nebo **pozitivní kulturní výměně** (např. poznatků východní a západní medicíny, vlivu arabské vzdělanosti na kulturu Evropy, vlivu techniky a vědy Evropy na světovou ekonomiku). Mezi kulturami existují kromě rozdílů také **bariéry vzájemné komunikace**, a to i v oblasti politiky. Jednotlivé kultury se od sebe liší např. v pojetí spravedlnosti (Pospíšil 1997), ale také v pojetí pravdy a lži, cti a poctivosti, asertivně a sebekritičnosti, lásky a sexu apod. (Průcha 2004, Kocourková 2003).

Příslušníci různých kultur se setkávali od nepaměti, přejímali od sebe části slovní zásoby, zvyky, správní systémy apod., spojovali se, obchodovali spolu, bojovali proti sobě. Již Hérodotovy *Dějiny*, *Milion Marca Pola* či *Cesta do říše Velikého Chána* Bratra Oldřicha (1998)

popisují Evropanům neznámé civilizace. Uvedené autory můžeme označit za předchůdce dnešních odborníků zabývajících se studiem různých kultur.

3.3 Jak člověk přijde ke kultuře?

Podívejme se na osobnost člověka a na to, co tvoří jeho identitu, obdobně jako na kouli, uprostřed níž vidíme to, co člověku „bylo dáno do vínku“ (genetické informace, primární biologické a osobnostní založení). Na tento střed se postupně v průběhu vývoje životního cyklu nabalují další vrstvy: **interakce s maminkou, působení okolí, výchova v rodině, výchova na školách, socializace** v širším slova smyslu, **akulturace** a v neposlední řadě **globalizace**. Vzhledem k tomu, že **člověk bez druhých nemůže rozvíjet svoji identitu**, neboť tu vytváří i na základě reakcí druhých na něj samotného, všechny výše jmenované slupky vytvářejí identitu jedince, a jedinec svou vůlí přispívá k vývoji těchto vrstev identity. Lidé jsou tedy tvořeni **nejen svou individuální, ale také skupinovou identitou**. Bez jedné ani bez druhé jen těžko může existovat. Co všechno do takového procesu může patřit? Téměř vše, co se týká života člověka. Učíme se jazyk, učíme se způsob myšlení. Jazyk není jen seznam slovíček, ale způsob, jak označujeme věci kolem nás. Různí lidé a různé skupiny lidí to dělají různě.

3.4 Jazyk jako výsledek toho, jak vidíme své okolí a jak o něm uvažujeme

Zkuste si ve skupině hru: každý ať do tří sekund pojmenuje, co kolem sebe právě vidí. Uvidíte, že ačkoli budete všichni ve stejném prostoru, pojmenuje každý to, co vidí, různě. Rozdíly jsou dané v závislosti na tom, kdo co ve vaší skupině vnímá a jak uvažuje. Způsob myšlení každého z nás výrazně ovlivňuje způsob pojmenování reality kolem nás.

Nejenže pro stejné věci volíme různá slova, tato slova volíme i podle různých aspektů věci, kterou pojmenovávají. Například při doslovném překladu z češtiny do vietnamštiny si můžeme všimnout, že Češi používají slovo „dobrosrdečný“, kdežto Vietnamci „dobrobříšný“. Čili polohu dobré vlastnosti člověka tuší každá skupina jinde.

Uvedme prostý příklad, jak odrážejí různé jazyky skutečnost, že se lidé vzájemně setkávají a vyjadřují zájem o primární informaci charakterizující situaci toho druhého. Němci se

ptají: Jak ti to jde? (Wie geht es dir?); Češi: Jak se máš, jak se ti vede?; Angličané: Jaký jsi, jak to děláš? (How are you? How do you do?); Vietnamci: Jsi zdravý? (Bạn có khỏe không?). Některými jazyky se lidé ptají na průběh procesu, některými na subjektivní pocit a stav, jinými na individuální přístup a dalšími na zdraví jedince. Vyjadřují tím tak své hlavní a primární kritérium (akcent v hodnocení), pomocí kterého se snaží zhodnotit situaci toho druhého.

Jako další příklad můžeme uvést instituci, kde se hraje různé hry před publikem. Češi ji pojmenovali jako „divadlo“ podle toho, že se tam lidé na něco dívají. Ve Vietnamu se však nazývá „nhà hát“ (dům, kde se zpívá), podle toho, že se tam zpívá. Nebo instituci, která vybírá daně a spravuje finance státu, Češi nazvali Finanční úřad podle toho, o co se stará. Vietnamci ji ale říkají „cục thuế“ (daňový úřad) podle toho, co vybírá.

3.5 Socializační závod

V průběhu vývoje se však neučíme jen jazyk, nýbrž i to, jak se chovat, jak se vzdělávat, co říkat v jaké situaci, jak reagovat na stresové situace, jak si vydělávat, jak se chovat dle zákonů, jaké zákony existují atd. atd.

Každého z nás pak také prostředí ovlivní (vychová) jinak. Zkusme si nejprve jednu aktivitu. Stoupněte si a čtěte postupně otázky. Pokud na danou otázku budete moci odpovědět „ano“, uděláte krok dopředu.

- Hrajete gólbál?
- Hrajete show down?
- Většinu lidí ze svého nejbližšího okolí bezpečně poznáte po hlase, aniž byste se na něj podívali?
- Doma si většinou nerozsvécíte, všechno zvládnete potmě i v noci?
- Umíte číst rukama?

Kolik kroků jste zvládli udělat? Ani jeden? Nebo málo? Přišly Vám otázky podivné, neznámé? Jak jste se cítili, když jste se je snažili zodpovědět?

Pokračujme ale ve hře dále. Úplně stejně:

- Slyšeli jste někdy ve škole nebo doma, že u jídla se nemluví?
- Víte, co je Praha?

- Mluvila na Vás od narození maminka česky?
- Víte, kdo je mistr Jan Hus?
- Víte, kdo je Jára Cimrman?

Jaké Vám přišly otázky? Hloupé? Samozřejmé? Zasmály jste se nad nimi?

Pojďme se společně zamyslet nad tím, k čemu tato aktivita mohla být dobrá. Kdo by asi na první skupinu otázek odpovídal více „ano“ (udělal tedy více kroků)? Pravděpodobně skupina nevidomých spolužáků či známých. Gólbál a show down jsou přizpůsobené sporty pro nevidomé, nevidomí mají vycvičený cit pro sluch, nepotřebují příliš světlo, čtou hmatem. Když jste nemohli krok dopředu udělat, bylo to tím, že jste hloupí? Nikoli, bylo to tím, že jste se s nevidomými nikdy nesešli, -a celý život jste možná neměli příležitost se zmíněných věcí dotknout, a chybí Vám tím pádem zkušenost. Naopak otázky na Prahu a mistra Jana Vám mohli přijít stupidní, protože podobné informace jste slýchali od narození.

Různé procesy socializace výrazně ovlivňují, zda jsme schopni „udělat krok dopředu“, stejně jako nás všechny ovlivňuje naše prostředí. Každý ale vyrůstá v prostředí jiném a každé prostředí nám umožňuje získat jen omezené množství zkušeností. Proto nám při přechodu do prostředí jiného některé dovednosti a znalosti automaticky chybí.

3.6 Migrace mimo svou mateřskou zemi

Znáte ten pocit, když jste doma, probudíte se v noci a putujete do ledničky, abyste něco dobrého zakousli? I když je černočerná tma, nemusí člověk rozsvítit - tak si na celý byt už zvykl, že jím klidně projde poslepu.

Jaká je to však změna, když se přestěhuje do bytu nového. Najednou zjistí, že se nemůže pohybovat tak rychle, jak byl zvyklý, že stále do něčeho naráží, že se stále snaží sahat na místo, kde byl ve starém bytě vypínač, ale místo toho, aby rozsvítil, špiní bílou zeď v novém pokoji. Teprve teď si uvědomí, jak byl na svůj starý byt zvyklý, na jeho prostor, na to, kde ho co čeká. Teprve tehdy, když se ze svého původního bytu odstěhuje.

Podobně je tomu s orientací člověka ve společnosti. Teprve když opustí svou rodnou zemi a dostane se do cizího prostředí, začne vnímat rozdíly mezi rodným a novým prostředím. Co člověku přišlo kdysi přirozené, v novém prostředí nemusí platit - také zde člověk naráží na mnoho nových skutečností, stejně jako v novém bytě.

3.6.1 Migrace jako potřeba

Lidé opouštějí své původní prostředí (vesnici, město, zemi) z různých důvodů - od ekonomických až po ty, které brání holý život člověka. V každém případně lidé mění své prostředí až tehdy, pokud to původní nenaplnuje jejich životní potřeby. Migrace je naplněním potřeb, mezi které patří potřeba zajištění potravy a života, jistoty, ale také seberealizace.

3.6.2 Cizinec jako dítě

Každý jedinec odmalička užívá svůj mateřský jazyk, který není jen soustavou slovíček poskládaných za sebou, ale celým myšlenkovým prostorem, způsobem myšlení, na základě kterého označujeme věci kolem nás určitými pojmy. Kromě jazyka se od svých blízkých člověk učí, jak se „správně chovat“, jak reagovat na okolí, jak nejsnazší cestou dosáhnout svých cílů. I když člověk přímo nevidí své blízké či spolupracovníky, dokáže s nimi jednat. I přestože nevidí na úředníka, dokáže zformulovat žádost. Učení se jazyku, chování a reakcím můžeme z hlediska společenského obecně nazvat socializací, z hlediska kulturního adaptací.

Migrace může funkčnost naučených stereotypů týkajících se všech oblastí života zcela popřít. Migrací překonávají lidé více než vzdálenost od bytu starého do bytu nového, tedy nejen vzdálenost geografickou, ale také kulturní a socializační, jako by museli být znovu od počátku vychováváni podle návyků nové hostitelské společnosti. Proto se nám cizinci někdy mohou jevit jako děti (žvatlají, šišlají, chovají se směšně, nevědí, kde a jak si mohou vyřídit své základní záležitosti).

Když člověk přijede do prostředí cizí kultury jako turista, většinou není nucen vykonávat běžné činnosti jako chodit na úřady, pracovat, komunikovat se svými sousedy apod. (Stejně tak většinou v bytě svých známých nechodí v noci do ledničky). Lidé však opouštějí svou rodnou zemi na delší dobu, za lepšími finančními podmínkami, za vzděláním, za větším pocitem bezpečí, kvůli záchraně vlastního života. Ocitají se potom (stejně jako ve svém novém bytě) v prostředí, na které nejsou připraveni, nemají s ním zkušenosti a nevědí, co musí udělat pro dosažení svých cílů. Někdy se člověk může cítit bezbranný, někdy dokonce ohrožený. V různých kulturách existují různé způsoby řešení daných situací.

3.6.3 Kulturní šok

Souhrnu pocitů ze života v cizím prostředí, pocitů z neznámých, nečekaných či nepříjemných, zkrátka nových reakcí či podnětů, s nimiž se najednou člověk v cizině neustále setkává, někdy říkáme kulturní šok. Tento šok má u každého různou dobu trvání i míru intenzity, v závislosti na míře daných kulturních rozdílů i individuálních vlastností jedince. Je vyvolán příchodem a delším pobytem v prostředí, které je složeno z naprosto nových podnětů (jiná strava, jiné podnebí, jiné zvyky, jiný jazyk, jiné společenské zřízení aj.), ale i faktem, že cizinec nemůže v komunikaci s ostatními využít to, co získal v procesu vlastní socializace a „enkulturace“ (tj. procesu „vrůstání do kultury“) ve své domácí kultuře. Jednotlivé kultury se od sebe liší např. i v pojetí spravedlnosti, pravdy a lži, cti a poctivosti, asertivity a sebekritičnosti, lásky a sexu. Kulturní šok vyvolává velkou psychickou i fyzickou zátěž pro organismus. Existují případy, kdy ho migranti nepřekonají, a musí se vrátit do rodné země. Někdo se s kulturním šokem vyrovnává snáze, někdo jen s velkými těžkostmi, každý různou dobu, ale všichni, kdo chtějí v hostitelské zemi zůstat, se s ním vyrovnat musí. Postupně si člověk začíná vytvářet mechanismy, pomocí kterých se brání vlivu nové kultury, uchovává svou kulturní identitu, nebo přijímá identitu novou.

Zmíněné procesy jsou silně ovlivněny tím, jak dlouho člověk na území cizí země žije, v jakém je sociálním prostředí, kolik je mu let, v jaké situaci je jeho rodina, jaké jsou vztahy mezi majoritní společností a komunitou migrantů, jaké jsou jeho osobní vztahy s majoritou, jakou má povahu osobnosti aj. Ať už je však člověk jakýkoli a v jakémkoli cizím prostředí, musí v nově navazovaných vztazích překonávat nejen bariéry osobní, ale také bariéry interkulturních rozdílů. Člověka již nestačí hodnotit jen podle toho, jestli je „melancholik, choleric, lenoch, pracant“, ale také podle toho, z jaké kultury pochází a jakou tradici s sebou přináší.

3.6.4 Kroky integrace

K tomu, aby se člověk v novém prostředí mohl stát zase „dospělým“, musí se naučit především rozumět novému prostředí, naučit se jazyk a obejít se bez různých interkulturních zprostředkovatelů, kteří mohou velmi zkreslovat komunikaci mezi ním a majoritním prostředím, a ještě jej dostávat do pozice méněcenného či závislého.

Toto tvrzení si můžeme uvést na příkladu zdravotního pojištění. Při integračním procesu se v první řadě musíme ptát:

- *Slyšel někdy migrant z cizí země ve vlastním jazyce náš termín „zdravotní pojištění“?* Mnoho cizinců v ČR tento termín z vlastního, tedy původního jazyka vůbec nezná.
- *Když ho daný migrant uslyší, ví, co v jeho zemi původu termín znamená?* Nemusí to vědět, mohl o něm slyšet v televizi, ale nikdy se pojistit nenechal třeba proto, že pojištění ve státě, odkud přišel, není povinné.
- *Umí migrant tento termín v češtině?* Umět ho nemusí. Ani po třech letech učení se češtině se s ním v učebnici nemusí setkat.
- *Když slovíčko „zdravotní pojištění“ v češtině zná, rozumí mu také?* Nemusí, může si myslet, že zdravotní pojištění funguje v ČR stejně jako v jeho zemi původu, tj. že není povinné pro všechny.
- *Nevstupuje do situace tlumočnický, který může mít zájem na tom, aby si migrant pojištění zařídil jen u některé pojišťovny kvůli jeho zisku z provize?* Role tlumočnicka výrazně ovlivňuje povědomí migranta, protože je často jediným kanálem informací potřebných pro integraci v nové zemi.
- Teprve když migrant „překoná“ všechny výše zmíněná rizika nedorozumění, pochopí, jak u nás zdravotní pojištění funguje a co vůbec znamená.

Takto bychom mohli analyzovat i to, jakým způsobem někdo upravuje maso, jak tráví den, jak se chová ve volném čase, jak rozumí slovu láska, manželství apod.

Dlouhodobě se ukazuje, že k dobré integraci je třeba splnit zejména následující body (nejlépe najednou):

- mít zajištěny základní životní potřeby
- mít informace o novém prostředí
- umět se v daném prostředí dorozumívat
- mít dobré vztahy s novým prostředím

3.6.5 Změna kulturní identity

Nesčetněkrát se kultury pokoušely násilně potlačit či asimilovat jedna druhou, příslušníci obou se přitom spojovali ve svých osobních svazcích a jejich potomci žili dál. Zdaleka ne všechny národy, o kterých se v dějinách dočteme, že vymřely a jejich kultury zanikly, zanikly doopravdy. Většinou jejich přímí či nepřímí potomci žijí dodnes, jako například Aztékové ve střední Americe, Polabští Slované v Německu, Avaři na území Ruské federace aj. **Příslušníci z historického hlediska prozatímně „vítězné“ kultury přebrali mnoho rysů a mnohé dědictví kultur prozatímně „poražených“.** Ilustrací takového zamýšlení může být kulturní vliv „poražené“ Číny na mongolské panovníky či změna způsobu života Španělů po vpádu do Jižní Ameriky. Kdo byl tedy vítězem a vzhledem k čemu? Kulturní identita se mění u každého člověka v jiném tempu a na základě jiných procesů. Záleží, jak je dlouho v dané zemi, jaké má schopnosti, do kolikáté generace migrantů patří, jak je starý, z jaké pochází skupiny apod. **V každém případě se však fenomén nenásilného interkulturního setkávání neobejde beze změny kulturní identity každého zúčastněného jedince.**

Každá kultura se vyvíjí v odlišných podmínkách, a získává tak specifické dědictví. Nástroje efektivní v daném prostředí však nemusí platit i v prostředí jiném. Globalizace určité části světa vyvolává potřebu, aby si interagující kultury své zkušenosti předávaly, protože se zvětšuje i jejich společné pole působnosti. Multikulturalismus můžeme chápat i jako **hledání cesty přizpůsobit se novému, propojenému, globalizujícímu se, a přitom stále multikulturnímu prostředí, avšak s cítem a bez ztráty vlastní identity.** „Osobnost“ kultury přežije jen tehdy, bude-li schopna vnímat nové proudy, hledat nová řešení, ale také poučit se z chyb minulých. Multikulturalismus dává prostor pro to, abychom se neuzavírali příliš do slupky tradic vlastní

kultury a reagovali na změnu životního prostředí i změnou příslušných kulturních vzorců. Jak by řekl Strauss, určitá míra heterogenity je pro společnost zdravá. Když se setkávají příslušníci různých kultur, vytvářejí specifické interkulturní vztahy.

3.7 Pojmy „o skupinách“ a jejich redefinice

Aktivita: Účastníci se rozdělí do skupin. Každá skupina má za úkol přemýšlet o jedné ze společenských skupin, které určí lektor. Například: Češi, Rusové, Vietnamci. Každý napíše na lístek jednu charakteristiku dané skupiny, která ho napadne, ale bez uvedení jejího názvu. Nikdo se nepodepisuje. Lístky se vyberou například do klobouku. Lektor je zamíchá. Poté si účastníci vyberou jeden lístek (nesmí být jejich). Lektor na tabuli předepíše sloupce daných skupin. Každý nalepí lístek ke skupině, ke které si myslí, že charakteristika na lístku patří. Lektor poté prochází jednotlivé charakteristiky a ptá se autorů. Zaznamenává či kreslí, když lístek patřil jinam, než ho účastník přiřadil. Velmi často se zjistí, že je přiřazení charakteristik nejednoznačné.

Například „pilní“: z jakého pohledu, vůči komu, co to znamená pilný? Apod. Nebo tvrzení v Německu: na českých vesnicích je nepořádek. Pro mnoho lidí z dálnévýchodních měst je přitom ČR velmi pořádkumilovným státem.

Rozborem lze zjistit, že žádná taková charakteristika neplatí na sto procent. Pojmenování skupin jsou naprosto nevýstižná, pokud jde o práci s konkrétními jednotlivci. Jsou zjednodušující, přesto v životě hojně používaná. Nelze tedy říci, že nejsou, ale je třeba se s nimi naučit pracovat.

Zeptejte se posluchačů, co vidí, když se na jaře dívají ze vzdálenosti pěti kilometrů na kopec zarostlý lesem. Ať popíší jako technici, co vidí. Vidí zelenou skvrnu? Zeptám se nyní, je les zelený? Je to pravda, je to správné tvrzení o lese? Nikdo z nás asi nepochybuje o tom, že nějaký les existuje. Ale jak souvisí zelená barva jako charakteristika s lesem? Když se na les díváme z dálky, vidíme jen jednu barvu, jen barvu, která je na povrchu, nevidíme hnědou vespod, které je možná stejně jako zelené, nevidíme barvu kytickek, které v lese rostou. Když se na les díváme z blízka, vstoupíme do něj, vidíme vše přesněji. Vnímáme les relativně podle toho, kde stojíme. Les není jenom zelený. Na druhou stranu je zelené i něco jiného než les. Stejně je to i se skupinou. Každý Němec nezdraví „Guten Tag“. Na druhou stranu někdy „Guten Tag“ zdraví i Češi nebo Američané. Vietnamci, kteří přijedou do ČR a zvyknou si tu, už přivolávají druhé jiným gestem než ve Vietnamu, naopak Češi, kteří si zvyknou ve Vietnamu, začnou přivolávat druhé gestem „po vietnamsku“. Slova jako stromy v lese, Němci nebo Vietnamci jsou reální jedinci, jimž zrovna přiřadíme nějakou charakteristiku. Buď proto, že se vyskytuje v dané skupině ve velkém (ale ne na sto procent) množství, nebo proto, že si nějaké charakteristiky prostě všimneme, aniž by byla typická, protože se na skupinu díváme „z dálky“.

V žádném případě však neplatí, že by jeden člověk patřil do nějakého skupinového modelu zcela. Různé kulturní charakteristiky se vztahují na různé státy i na různé osoby bez hranic a různě. Jeden člověk ještě mluví německy, ale ukazuje vietnamsky, někdo hraje show down, a není nevidomý apod. Bavíme-li se o kultuře jako o souboru charakteristik (ten mluví Německy, ukazuje tak a tak, jezdí na koni), bavíme se o modelu, který nelze napasovat na žádnou reálnou skupinu. **Bavíme se většinou jen o těch většinových nebo výrazných charakteristikách „z dálky“.** Říkáme třeba, že **Vietnamci jedí hůlkami. Ale copak vy jste nikdy nejedli hůlkami? Jste snad proto Vietnamci?**

Všechny pojmy, které používáme, byly vytvořeny na základě zkušenosti. Tuto zkušenost bychom si měli stále připomínat. Pokud ne, pojem se vyprázdní nebo pozmění. Pojmy bychom při každém použití měli tzv. **redefinovat – oživit**, abychom je používali efektivně a abychom do nich ukládali adekvátní reálné významy kolem nás. Pojem „Němci“ se tak jistě změní v průběhu desetiletí. Nebo záleží na tom, s jakými Němci konkrétně pracujeme. Vždy bychom měli vnímat rozdíl mezi **konkrétním jednotlivcem či skupinou a nějakým popisným zjednodušením (osobním, vědeckým, novinářským) – popisem osobnosti/skupiny/kultury.**

Pojmy, kterými popisujeme nějakou skupinu/kulturu, je pro praktické profese nutné brát jen jako teoretický model. Co je to kultura? Co je to kultura skupinová? Lze vůbec hovořit o nějaké kultuře skupiny? Nebo se jedná o velké a nebezpečné zjednodušení, když řekneme, že ti a ti z té a té kultury jsou takoví či makoví?

3.8 Popis kultury

V první řadě znovu zdůrazněme, že žádný konkrétní jedinec neodpovídá zcela modely nějaké kultury. Kulturu můžeme chápat jako nástroj člověka k **adaptaci na své životní prostředí**. **Dva lidé různých kultur, kteří se narodili v různých životních prostředích, nabalují tyto slupky ve zcela odlišných podmínkách. Liší se jejich životní prostředí, tedy i kultura, která vzniká jako reakce na něj.** V různém prostředí lidé musí vycházet na pole v jinou denní či roční dobu, barví si šaty jinými barvivy, uctívají jiná zvířata, přisuzují jim významy dle kontextu reálných situací. V naší současnosti je na kulturu nahlíženo ze dvou základních úhlů: **axiomatického** – kultury jako povznesení lidského ducha, vzdělanosti, úrovně civilizace, a **syntetického** – kultury jako složitého celku, který zahrnuje vědění, víru, umění, právo, morálku, zvyky a vše ostatní, co si člověk osvojil jako člen společnosti. Kulturu v syntetickém slova smyslu můžeme chápat jako soubor **artefaktů** kultury, tedy důsledků chování a jednání osobnosti (materiální objekty zhotovené či modifikované členy dané skupiny), **sociokulturních regulativů** kultury, čili temperamentu a charakteru osobnosti (normy, hodnoty, vzory chování.) a **idejí** kultury, resp. názorů a postojů osobnosti (předmět vzdělávání, ideologie, světový názor, filosofie, náboženství) sdílených a předávaných jejími členy. Stejně, jako je třeba při poznávání osobnosti žáka vnímat jeho osobní identitu, je nutné vnímat i další vrstvy jeho identity, tedy i tu sociální, kulturní, globální. Tak jako je někdo melancholik či cholerik, je někdo Čech či Vietnamec.

Kultury či národnosti nemusejí být definovány pouze výčtem typických rysů, jako je mimika, jazyk, hlavní město, písmo, pohádky a literatura. Mohou být definovány také subjektivně, vším, z čeho vzniká u příslušníků těchto kultur pocit sounáležitosti, pocit vzájemného porozumění, tedy i pocit kulturní či etnické identity (pocit bezpečí ve známém prostředí, pocit tradiční continuity, hrdost na svou společnost, na svůj původ, region, prožitek společné historie apod.). Etnickou identitu může člověk sám cítit, sám se může hlásit k dané skupině, nebo ho za člena dané skupiny mohou označit ostatní, a to jak na základě prvního dojmu (barva pleti, oděv), tak na základě hlubší znalosti (jazyka, historie atd.). Může se samozřejmě stát, že se člověk sám řadí do jiné národnosti, než do té, k níž ho přiřadí jiní. Pro vyvozování a posuzování konkrétních důsledků z příslušnosti k národnosti či kultuře je podstatné rozlišit subjektivní motivaci jedince pro příslušnost k dané skupině a její intenzitu. U dítěte, které nemá ještě některé zvyky zakotveny a nerozumí jinakosti, může změna kulturního prostředí znamenat ještě dramatictější prožitek. Speciálně tehdy, když má kolem sebe děti, kterým nerozumí a které se mu smějí, ba dokonce jej nepřijímají, protože je „legrační, srandovně mluví, pořád se šprtá, vůbec neví, o co jde“ apod.

Častým argumentem proti zařazování různých osob k národnostem či kulturám je skutečnost, že se příslušníci jedné skupiny chovají v reálné situaci každý odlišně, a neprojevují se tak stejně jako příslušníci dané skupiny. Některé vietnamské děti vykazují výborné studijní výsledky, a některé naopak velmi špatné, proto se podle některých názorů „nemá cenu bavit o specifickém přístupu k vietnamským dětem“. Upozornění na určitá kulturní specifika nemá v našem textu za cíl popřít individualitu jedince. Naším cílem není říci, zda se anglický klient lépe či hůře chová, ale zamyslet se nad tím, jakou k tomu má výchozí kulturní výbavu, z jakého prostředí k nám přichází, jakou má k učení motivaci a jakou má možnost navázat na zkušenosti získané v Anglii. Chování klienta lze pak zařadit do určitého kulturního rámce, který se výrazně liší od rámce české kultury - například důrazem anglické společnosti na profesionalitu a racionální soběstačnost, na úctu ke království. Pro anglické klienty je tedy do značné míry příznačná zejména jejich odlišná očekávání od státních úřadů bez ohledu na to, zda sami nakonec v ČR narazí na dobré či špatné úředníky.

Na základě tohoto konceptu můžeme hovořit i o interkulturních rozdílech. Víme, že mezi příslušníky určitých dvou skupin/kultur často vznikají určitá typická nedorozumění a projevují se určité rozdíly. Proto se na ně můžeme **připravit předem. Ale neznamená to**, že když známe typické konflikty mezi Čechy a Vietnamci, každý Čech a Vietnamec, s nimiž budeme pracovat, takový **konflikt bude mít**.

Interkulturní rozdíly mají přímé důsledky pro život a setkávání příslušníků různých kultur. Někdy se stává, že i dobře myšlené skutky domácích cizincům příliš nepomáhají, že si příslušníci odlišných kultur nerozumějí nebo se nechápou. V extrémních případech se v průběhu historie dávala přítomnost či dokonce existence určitého etnika za příčinu či vinu různých sociálních problémů celé společnosti. Interkulturní rozdíly často existují, často jsou **reálně vnímány**, často jsou ale také **zneužívány pro jiné účely**.

3.9 Interkulturní rozdíly – přístup k nim

Stejné chování může mít v různých kulturách odlišné příčiny, což si lze jednoduše ukázat např. na existenci sémantických gest. Sémantické gesto velká většina lidí z jedné sociální skupiny pochopí stejným způsobem a přisoudí mu stejný význam. Tato sémantická gesta a mimika však mohou být v různých kulturách, resp. skupinách chápány různě. Pro jednoduchost zde uvedeme dnes již notoricky známý příklad. Pokud se člověk usmívá v prostředí české kultury, často to považujeme za projev spokojenosti, nebo naopak škodolibosti, zatímco v prostředí kultur Dálného východu si toto chování lidé mohou vykládat jako projev nepříjemného pocitu a nepochopení. Různé projevy chování mohou být naopak příslušníky různých kultur vysvětlovány jako chování se stejnou příčinou. Slušný člověk tak může být na Západě ten, kdo se dívá druhým přímo do očí. Na Východě je tak často chápán ten, kdo se druhým do očí nedívá, resp. nedívá se příliš dlouho. Z tohoto hlediska můžeme odlišením národností a kultur zkoumat efektivněji jejich vzájemnou komunikaci.

Vztahy mezi většinovou a menšinovou populací se mohou odehrávat v různých rovinách. Příslušníci majority si kulturních rozdílů vůbec nemusejí všimnout, mohou mít vůči cizincům různé xenofobní pocity, mohou se snažit chránit jejich lidská práva, mohou je nevědomě diskriminovat, mohou se je snažit integrovat do společnosti, mohou je nechat aktivně se spolupodílet na správě regionu či státu, mohou s nimi efektivně komunikovat a poznat je, anebo si přát jejich vystěhování. V realitě se zmíněné roviny často prolínají.

Nedostatek informací, obranyschopnosti či rozpoložení nespokojeného člověka může často vést ke sklonu shazovat svou bezmocnost na jiné „viníky“. Těmito viníky se pak snadno stávají skupiny, ke kterým nemá dotyčný blízký vztah, které nezná a cítí z nich mírné obavy až strach, většinou se jedná o skupiny výrazně odlišné, mezi něž patří i skupiny cizinců. Mnohdy k projevům xenofobie a rasismu může přispívat také slabší sociální zázemí (nižší vzdělání, nižší výdělky, vyšší nezaměstnanost, vyšší míra trestných činů a pravděpodobně i vyšší počet patologických vzorů v chování) v daném regionu. Někdo naopak přítomnost cizince může považovat za velmi atraktivní zpestření svého života a nevidí v integraci cizinců žádný větší problém.

I samotný koncept integrace cizinců vznikl na základě dlouholetého historického vývoje evropských společenství a odráží se v něm kořeny evropské kultury - křesťanství, osvícenství, specifické pojetí racionality, funkce státu a multikulturality. Neměli bychom zapomínat na to, že pojem integrace má v mnoha zemích, odkud migranti přicházejí do Evropy, zcela jiný význam,

nebo nemusí vůbec existovat. Důvody pobytu cizinců na území ČR nemusí odpovídat cílům, které přisuzuje integraci česká společnost. Stává se tak občas, že stát podporuje integraci způsobem, který samotným cizincům nevyhovuje, nebo jaký si sám stát nemůže dovolit, tj. způsobem, který je neefektivní. Očekávání migrantů a českých úřadů se budou míjet jak smyslem, tak účinkem do té doby, než se obě strany více poznají, a svá očekávání, potřeby a možnosti pojmenují. V současné době se pod vlivem sjednocování legislativy ČR s legislativou Evropské unie a pod vlivem stále častějších debat na téma integrace podmínky pobytu cizinců na území ČR výrazně mění.

Velmi často se v praxi setkáváme s různými soudy o různých kulturách. Abychom mohli tato tvrzení ověřovat, **musíme provést analýzu na základě srovnání jedince, skupiny a kultury, neboť nejsou totéž. Musíme také znát, jaké jsou příčiny a projevy určitého chování, zvyku, kulturní charakteristiky.** Musíme si být vědomi toho, že pokud se jeden člověk směje, může to být v jedné kultuře známka toho, že se má dobře, ve druhé, že mu něco přijde směšného, v jiné, že nerozumí, a v další, že se cítí velmi nepříjemně. **Stejný projev chování má v různých kulturách různé důvody. A naopak, různé projevy mohou v různých prostředích znamenat totéž.** Někde např. přivoláváme člověka ukazováčkem a jinde dlaní. Velmi důležitou korekcí usuzování o druhých kulturách je vždy zamyšlení nad projevy a důvody chování a charakteristik kultury vlastní. Jak já patřím či nepatřím do nějakého teoretického modelu kultury? Do jaké míry se s nějakým modelem ztotožňuji či ne? Je velmi lehké říci, že nechápu, proč tam v tom Vietnamu slaví Nový rok pokaždé jiný den v kalendáři a proč zrovna v tu dobu kupují kumkvat. Zrovna tak je možné se ptát, proč bijeme dívky o Velikonocích prutem a proč zdobíme vejce. Jedná se o projevy určitého svátku a obě dvě kultury se nám v daném srovnání zdají být velmi odlišné. Když se ale zamyslíme nad důvody, zjistíme například, že oba svátky vycházejí z lunárního kalendáře, oba mají pohanské tradice, oba dva jsou oslavami nového zemědělského roku, oba dva jsou svátky novosti, plodnosti a čistoty, při obou se kupuje nové oblečení (v ČR se zvyk zdůvodňuje např. tím, aby nás nepočural beránek), místnosti se uklízí a zdobí kočičkami atd. Zamyslíme-li se tedy nad prostředím a nad příčinami projevů, dostaneme se dovnitř našeho zmíněného lesa a uvidíme nejen rozdíly, ale i mnoho podobností. **Jak jsme však viděli na příkladu dvou svátků, potřebujeme k tomu znát i sami sebe a svou kulturu, abychom mohli hovořit o kultuře jiné, a chápati ty pravé důvody a znali to pravé prostředí, ve kterém se různé kultury, různé skupiny a různí jedinci vyvíjeli. Vždy nicméně platí, že o kultuře můžeme hovořit až tehdy, poznáme-li jedince, nikoli hovořit o jedincích, známe-li kulturní model. Tvrzení, že každý člen nějaké reálné skupiny lidí má nějakou obecnou vlastnost přisuzovanou dané skupině zvenčí, přináší riziko omylu.**

3.10 Jak výše uvedená témata souvisí s interkulturní prací?

Interkulturní pracovník (komunitní tlumočnick, interkulturní asistent, interkulturní mediátor apod.) pracuje většinou v prostoru, kde se objevují příslušníci různých skupin nebo se o nich nějak hovoří. Proto je důležité, aby dokázal odlišovat názory (Je dobré, aby tu cizinci byli, nebo ne?) od faktů (Co se děje, když se lidé různých kultur setkávají?). Proto jsme zde zmínili termíny **multikulturalismus** a **multikulturalita**. Setkávání příslušníků různých skupin/kultur je pradávna záležitost. Liší se jen reflexe tohoto jevu. Tato dvojice pojmů může udávat i tempo **multikulturního vzdělávání** a jeho cílů. Jedním z důležitých témat tohoto vzdělávání je problematika **interkulturní komunikace**.

Interkulturní pracovník by měl mít nejen určité osobnostní vybavení, ale také konkrétní informace o obou skupinách, jejichž jazyky ovládá. Měl by dokázat rozlišovat, která tvrzení o „exotických“ nebo „zaostalých“ zemích jsou, nebo nejsou a do jaké míry a v jakém kontextu pravdivá. Ruku v ruce s obsahem tvrzení o různých kulturách by se měl věnovat také jejich autorům, včetně zázemí a záměrů těchto autorů. Proto jsme si ukázali, jak mohou být tvrzení o různých kulturách zkreslující. Tyto znalosti jsou důležité nejen pro interkulturní pracovníky, ale i pro **lektory, kteří v interkulturní oblasti působí**.

Při své interkulturní práci by měl každý zvažovat, do jaké míry jsou dány problémy a situace interkulturními rozdíly a do jaké míry jinými příčinami. Tyto znalosti uplatní především při **interkulturní analýze problémů**. Proto by se pracovník měl vyznat v tom, co se vlastně slovem interkulturní označuje. Co to je kultura, jak se popisuje, jak ji ilustrovat, co utváří sociální identitu a kdy se tato identita mění a jak, nebo jaký vliv na kulturu má životní prostředí. Proto jsme uvedli poznámky o sociální identitě a migraci.

Protože jsou stále určití lidé označováni jako příslušníci nějaké skupiny, je třeba se v praxi zabývat obsahem skupinových pojmů a jejich funkcí. Interkulturní pracovník by měl umět s takovými termíny pracovat a zprostředkovávat své poznatky dalším. Proto jsme se zabývali i pojmy a jejich redefinicí. Proto jsme také stručně předvedli, jak je možné s pojmy a interkulturními rozdíly pracovat.

V praxi se ukazuje, že postup při řešení interkulturních sporů vyžaduje určitá specifika, z toho důvodu se budeme zabývat i **metodikou řešení interkulturních sporů**.

Dále stručně představíme všechny hlavní druhy profese interkulturní práce: **komunitní tlumočení, interkulturní asistenci a interkulturní mediaci**.

Poznatky z interkulturní vědy lze velmi dobře uplatnit také pro zefektivnění výuky jazyků pro cizince, konkrétně tedy představíme možnosti jejího využití při **výuce češtiny pro cizince**.

Vzhledem k tomu, že v poslední době vědečtí pracovníci a odborníci řeší stále více případy cizinců, je v některých oborech velmi důležité **využívat pro správnou vědeckou diagnostiku i poznatky z oboru interkultury**. Této problematice zde také věnujeme kapitolu.

4. Příklady interkulturní komunikace

Mgr. Jiří Kocourek

aplikovaná sociologie, Klub Hanoi

4.1 Úvodem

Každý den potkáváme mnoho různých lidských tváří. Některé nás nezaujmu, některé nás zaujmou pozitivně, některé negativně. Co o nich však víme? Můžeme se jen domýšlet. Tak se stává, že u lidí, kteří nám jsou podobní vzhledem, čekáme také podobnost myšlení. A naopak u lidí odlišných vzhledem čekáme odlišnosti. Ve skutečnosti jsou však tyto pocity často zdrojem omylů a nedorozumění - někdy úsměvných, někdy závažných. Od setkání na ulici k vytvoření kvalitního vztahu s druhým člověkem vede vlastně celoživotní cesta. Již dávní asijské mistři učili, že cíl cesty je cesta samotná. Hledání vztahu je vlastně vztah samotný. Jakmile ho přestaneme hledat, končí.

Různá interkulturní témata nemusíme zahajovat jen podrobným popisem rozdílů mezi kulturami, ale především **přemýšlením a ukázkou toho, jak na základě reálného různého životního prostředí žáků vzniká určitý kulturní charakter a rozdíl, jaké má kořeny a důvody.** Někomu se může zdát, že je chování cizince podivné. Kdyby se však přemístil do jeho země původu, poznal by, že cizincovo chování zde má dobrý smysl, že je logické. Vše záleží také na podmínkách, ve kterých se nacházíme. Při tom je vhodné brát na vědomí, že mnohokrát kulturu ovlivňuje skutečnost, zda lidé žijí ještě v přírodě, na vesnici či ve městě. Důležité je také nepřemýšlet jen o kultuře „jiné“, ale také o kultuře české nebo individuální.

Cílem tohoto textu bylo nabídnout posluchačům kurzu podrobnější nahlédnutí do prostoru interkulturní komunikace, aby se v ní lépe vyznali a problematiku si dokázali více rozčlenit. Text měl také nabídnout více příkladů prakticky popsaných, aby se jednotlivé prvky komunikace posluchačům dobře nalézaly v praktickém životě a profesi.

Komunikují-li spolu aktéři s odlišným socio-kulturním zázemím, a toto zázemí má vliv na jejich komunikaci, jedná se o interkulturní komunikaci. V komunikaci se interkulturní rozdíly projevit mohou, ale také nemusí. Interpersonální i **interkulturní rozdíly se mohou odrážet při působení všech faktorů ovlivňujících komunikaci.** Vezmeme-li dvě konkrétní

skupiny, budou se od sebe interkulturně lišit jen některými projevy. Komunikace kultur se od sebe navzájem liší, ale každá od každé jinak a v dané situaci a časovém okamžiku jinak. Kromě odlišného působení faktorů (*fyzický kontext, skupinová identita, historický a společenský kontext, časová posloupnost, jazyk, vztahy, osobnostní preference a omezení, cíle, sebezpojetí, hodnoty, repertoár, prožívání akulturace, působení okolí*)⁴⁴ komunikace v různých kulturách se také liší **jednotlivé složky a prvky komunikace** (*neverbální komunikace – všechny jednotlivé složky, jazyk – slovní zásoba, skladba vět, skladba projevu, způsob myšlení, tonální projev jazyka, sociální slovní zásoba, určité vzorce jazykového projevu a určité modelové situace*). V následující podkapitole se budeme snažit ukázat, jak se tyto rozdíly mohou v běžné komunikaci projevat – ukážeme si jen vybrané ilustrační příklady.

4.2 Interkultura v působení různých faktorů na komunikaci

Fyzický kontext: Pro příslušníky různých kultur evokují například určitá prostředí určité odkazy. Jsou lidé, kteří budou odmítat o některých tématech hovořit v kostele, někdo se zase z důvodu zvyku na chladnější životní prostředí nebude schopen soustředit se při vyšších teplotách. Někdo je zvyklý hovořit ve větší společnosti o různých tématech, někdo bude spíše vyhledávat intimnější prostředí.

Milan se svou japonskou manželkou navštívil svou matku. Chystali se obědvat. Milan se doma cítil velmi dobře. Byl zvyklý si s matkou vždy popovídat o všech nesnázích i radostech běžného života, a tak vyprávěl i humornou příhodou, která se přihodila jeho ženě. Manželka má obchůdek s keramikou. Pracuje zde sice česká prodavačka, ale manželka je často v krámku také přítomna. Jednou zákaznicí při představování zboží řekla: „Máme také duchy.“ Česká prodavačka i zákaznice se zarazily, Milan se pousmál. Milan totiž věděl, že manželka chtěla říci: „Máme také jednoduchý“. Všichni se pak tomu zasmáli. Když však příběh vyprávěl doma matce, manželka zrudla, styděla se a bylo jí to velmi nepříjemné. V jejím socio-kulturním zázemí totiž není zvykem dělat si legraci s lidských chyb. Lidé se často bojí, že toho druhí zneužijí, berou to jako svůj nedostatek, i díky nedostatku sebedůvěry. V přítomnosti matky manželka nechtěla o některých tématech vůbec hovořit. Byla zvyklá na to, že o všem se hovoří jen v pozitivním světle, abychom nevyvolávali negativní emoce.

---

⁴⁴ Členění faktorů převzato z textu Janebová, E., 2009: Interkulturní komunikace ve škole, FFUK. s. 6 - 36

Skupinové identity: V některých kulturách je například zvykem hovořit o sobě jako o příslušníkovi dané národnosti a zmiňovat při tom určité stereotypní tvrzení o dané skupině. Jiné skupiny o své příslušnosti téměř nehovoří, přestože ji výrazně cítí. Každá skupinová identita výrazně ovlivňuje způsob komunikace. Může být typická právě tím, zda se o skupině hovoří či nikoli, jaká se používá specifická slovní zásoba, jaké hodnoty se vyrývají, k jakému chování se většinou vztahují apod.

Hezkým příkladem projevu interkulturních prvků v komunikaci vlivem skupinové identity mohou být úvodní projevy mluvčích z různých kultur. Islámští ortodoxní věřící i na evropských setkáních velmi často citují (navíc zpěvem) korán. Identitou, na kterou odkazují, jakoby bez důrazu na individuální identitu, je zde náboženství. Vietnamští mluvčí nejprve na základě svých rodových tradic zdraví všechny zúčastněné - velmi dlouho, až vyjmenují všechny zúčastněné, a následně začnou hovořit slovy státní ideologie, používají fráze, které se od nich očekávají. Identitu projevují spíše prostřednictvím své funkce a postavení. Mluvčí ze střední Evropy se velmi často jen stručně představí - odkud jsou, kdo jsou, případně představí své osobní zkušenosti, a ihned poté přejdou k jádru věci. Čili zaměřují se na prezentaci problému. To také svědčí o odlišných očekávaných hodnotách a verbalizovaných rolích v různých kulturách.

Historický a společenský kontext: Společně prožitá zkušenost nám umožňuje komunikovat společně v nějakém podobném rámci. Ať už je tato zkušenost generačně zprostředkovaná (historická), nebo současná (společenská). Je velice zajímavé, jak se na světové události v některých státech dívají příslušníci jiných států, jak se interpretuje realita v závislosti na zkušenostech, které máme. Velmi často uváděným základním příkladem je existence různých symbolů a jejich vnímání: symbol kříže a svastiky, které jednotlivé kultury a civilizace chápou zcela odlišně. Jejich reakce se liší stejně, jako když např. vidíme určité historické fotografie, hovoříme o některých politicko-historických tématech apod.

Doba, délka a frekvence kontaktu: V některých kulturách obsah komunikace výrazně ovlivňuje skutečnost, kdy se o daném tématu bavíme (při oslavách, ráno či večer), jak dlouho se o daném tématu bavíme a jak často již jsme se o daném tématu bavili. Kdy, jak dlouho a jak často jsme se vůbec s druhými aktéry bavili.

Studoval jsem v jihovýchodní Asii a bydlel jsem na kolejích pro cizince. Jednou mě zastavil mladík, který mi nabídl, jestli nechci učit angličtinu místní studenty a připravovat je na přijímací zkoušky z angličtiny na vysokou školu. Měl vlastní školu. Asi po třítydenní známosti jsme šli zapít výuku daného dne a on se mě zeptal: „To jsme ale dobří kamarádi, že? Určitě

přijedeš na návštěvu za mou rodinou do mé rodné provincie, ano?“ Vůbec jsem nevěděl, co mu mám po tří týdenní známosti odpovědět. Dané téma mě opravdu zarazilo, vůbec by mě nenapadlo o něm hovořit, a pokud, tak spíše po delší době. Natož, abych k němu jezdil na návštěvu do rodiny. Napadla mě v tu chvíli ještě jedna věc. Kdysi mi jedna kamarádka říkala, že když už se muž začne bavit o návštěvě jeho rodiny, znamená to v její kultuře, že o ni projevil vážný zájem a nechce ji už skrývat. U nás doma však zveme lidi na návštěvu dříve a častěji bez toho, abychom pomýšleli hned na svatbu.

Jazyk: Existují jazyky, které jsou velmi jednoduché svou gramatickou stavbou a používají mnoho samohlásek. Takové jazyky samy o sobě nepřimějí mozek člověka k nijak výrazné aktivitě, nekladou na něj takové nároky na aktivní rozvoj. Jsou jazyky, kterými se velmi dobře vyjadřujeme například o zeleni rostoucí v pralese, o lásce nebo o technických detailech. Každý jazyk je díky svému specifickému vývoji a zaměření mluvčích pro něco „výstižnější“ a pro něco „méně“.

Zažívám to často. Když mám mluvit o lásce a oddávat se přirozeným citům a kráse, volím často romštinu. Nechci ani o daných věcech mluvit česky. V mé profesi mi ale romština nestačí.

V naší kultuře odlišujeme v podstatě jen jeden obecný jazyk, ale vím, že v některých státech si lidé hovořící archaickým jazykem a moderní odbornou mluvou téměř vůbec nerozumí.

Vztahy: V různých kulturách vzájemné vztahy, jejich intenzitu a kvalitu vyjadřujeme různým způsobem a v různých situacích. Někde o nich hovoříme, někde nikoli, v různých kulturách například vybíráme k hovoru jiná témata o našich vztazích apod.

Stále se setkávám s tím, jak ve Vietnamu lidé neustále hovoří o tom, jak moc si váží a milují svou rodinu. V praxi přitom vím, že vietnamští rodiče často posílají své děti do zahraničí, manželé pracují každý na jiném místě (např. jeden v ČR, druhý ve Vietnamu) atp. O výchově dětí je ve Vietnamu také nízké povědomí. Ale faktem je, že se o rodině stále hovoří, a to i před méně známými lidmi. My o rodině hovoříme spíše se svými blízkými nebo známými, ne tolik na veřejnosti, a hlavně o ní hovoříme daleko méně. To však vůbec neznamená, že si jí méně vážíme.

Osobní preference a omezení: Každá kultura přináší určitá dilemata, se kterými se musí poprat každý jedinec se svou individualitou. Každý z nás si volí, které z kulturních stereotypů

bude přijímat a proč, které ne, které bude přijímat méně a které více. I míra této individuality je v různých kulturách různě potlačována či podporována.

Když se český úředník zeptá osob pocházejících z tradičních venkovských rodových kultur na osobní názor, od mnoha z nich dostane pozitivní odpověď nebo odpověď zcela neurčitou. Je to tím, že v určitých kulturách jejich příslušníky ani nenapadne přemýšlet nad svým osobním názorem, přijímají realitu kolem sebe tak, jak je, bez naděje na změnu. To, co v některých kulturách považují za útok na osobní svobodu, v jiných zase považují za naprostou samozřejmost.

Cíle: V různých kulturách nejen, že mohou existovat jiné cíle, což souvisí s hodnotovým žebříčkem kultur, ale stejné cíle mohou být také zcela jinak naplňovány. Své štěstí si v některých kulturách představují pouze jako dostatek výtěžku a financí pro svůj osobní život, případně pro svou rodinu. V jiných kulturách naopak štěstí souvisí s naplněním potřeb seberealizace apod.

V některých zemích volba manžela úzce souvisí s jeho majetkem a mocenským postavením, v jiných s jeho vzhledem a přitažlivostí, v dalších s jeho zaměřením na rodinu apod.

Sebepojetí: V různých kulturách různě chápeme kulturní a osobní identitu, respektive to, co z kulturní identity přejímáme i do identity osobní.

V některých zemích lidé hojně hovoří o tom, že patří k nějaké národnosti, že mají výborné jídlo apod. O ničem dalším ale nehovoří. Může to být dáno např. tím, že mají za sebou velmi těžké období, a nemají, čeho jiného by si v běžném životě vážili, co by představovali ostatním atp. Jejich osobní identita může být velmi slabá a doplňují ji kulturní identitou skupinovou, která jim dodává sílu. V některých zemích se naopak těžko hovoří o skupinové kulturní identitě, protože lidé hodně vnímají svou individualitu. Těžko se jim nacházejí společné, obecně platné vlastnosti jejich kultury, mohou i existenci své kultury zpochybňovat.

Hodnoty: V různých kulturách existují různé hodnotové žebříčky. O tomto tématu bylo mnoho napsáno.

V některých kulturách je velmi důležitá sexuální přitažlivost jedince, jinde jeho finanční zázemí, jinde jeho vzdělání, duchovní vlastnosti apod. Lidé za jiné věci chválí své děti, vedou je k jiným hodnotám apod.

Repertoár: V různých kulturách mají lidé menší či větší schopnost poznat jiné kultury, vidět svět také jejich očima, využívat tyto zkušenosti pro svůj život i pro své okolí.

Existují kultury, které velmi málo migrovaly. Takové kultury žijí v uzavření vlastního světa a nemají velký potenciál rozvoje. Národy, které migraci zažily, dostávají zcela jiný pohled na svět. Ve spojení se vzděláním představuje využitelný repertoár interkulturních zkušeností významný potenciál společenské změny a vývoje.

Prožívání akulturace: Různé kultury jsou různě odolné akulturaci. Některé, zejména ty, které žijí dlouhodobě v opozici, mají nízký potenciál k akulturaci vzhledem k tomu, že mnoho energie vydávají na svou obranu. Některé kultury se akulturují velmi dobře.

Působení okolí: Okolí každé kultury samozřejmě významně ovlivňuje kulturu samotnou, i když pokaždé jinou měrou.

5. Interakce interkulturní a sociální práce

Mgr. Jiří Kocourek

aplikovaná sociologie, Klub Hanoi

Největším problémem komunikace je iluze, že jí bylo dosaženo. George Bernard Shaw

Ve své podstatě se domníváme, že sociální a interkulturní práce má stejné odborné východisko. Interkulturní práce může být obecně postavena na principech práce sociální.

Poslání práce: Napomáhat cílovým subjektům – účastníkům řešené situace tak, aby byli schopni navázat efektivní (interkulturní) komunikaci a adekvátně řešili reálné problémy. Slabším ze subjektů napomoci zapojit se plnohodnotně do sociálních sítí v rámci svého životního prostředí i v rámci řešené kauzy. Při tom je brán zvláštní zřetel na specifické společenské skupiny, analýzu příčin problémů (interkulturních, sociálních či individuálních), na zastřešující politický řád a reálný stav lokality, odborné provedení práce, poly-profesní přístup a vzájemnou toleranci, systémový souhlas a ověřitelnost výsledků.

Mezi cíle takové práce patří zejména: Doplnovat nedostatky povědomí stran o té druhé z důvodů (interkulturních) bariér, napomáhat efektivní komunikaci a adekvátnímu průběhu řešení problému, zmírňovat sociální napětí, podporovat neinformované a kulturně a sociálně slabší subjekty v jejich zapojení do řešení problému, řešit problém a spory (vyjednávání, mediace, facilitace, tlumočení) profesionálně za účasti nezávislých odborníků, vše se zaměřením na interkulturní a sociální stránku věci.

Cílové skupiny: Osoby či skupiny, které řeší spor s druhou stranou z odlišného socio-kulturního zázemí.

V čem vidíme nuance odlišnosti interkulturní a sociální práce? Setkají-li se například v ČR dva lidé, kteří se považují za Čechy, dlouho se znají a hovoří stejným jazykem, pak mnohdy předpokládají, že když používají stejná slova, také si rozumí. Stejná iluze vzniká, setkají-li se např. Čech a Polák, aniž by na sebe promluvili. Nenapadne je hned na první pohled, že navzdory jejich vizuální podobě mohou používat jiný jazyk. Někdy převládá iluze porozumění na základě podobnosti něčeho jiného, než podobnosti chápání. Podobný vzhled ani stejná slova ale nezajišťují porozumění⁵.

Na druhou stranu, díky odlišnostem, které nejsou jedné kultuře vlastní, umožňuje mnohdy interkulturní problematika zřetelněji upozornit, a díky tomu i objasnit průběh a podstatu rozdílů mezi lidmi z odlišných skupin. Dokud nevykročíme za hranice své kultury, nejsme obvykle schopni dobře vnímat, jaká je ona sama. Popisovat začínáme až tehdy, máme-li s čím srovnávat. Interkulturní problematika proto může jasněji pojmenovávat příčiny nedorozumění, které jsou dány jiným socio-kulturním zázemím, a tím výrazně přispět k obecné metodice sociální práce. Díky ukázkám komunikačních schémat dvou jazyků může například interkulturní odborník pojmenovat celou řadu příčin nedorozumění mezi dvěma lidmi v konkrétní komunikační situaci. Problematika komunikace při tlumočení sama o sobě je velmi dobrým metodickým prvkem pro sociální práci i pro řešení případů s aktéry hovořícími stejným jazykem.

*Kromě toho můžeme v rámci sociální práce reflektovat i **mezikulturní dialog**. Jedním z mnoha příspěvků interkulturní oblasti k sociální práci obecně může být i pohled na financování sociální práce. V ČR se považuje téměř za samozřejmé, že jsou některé sociální služby zdarma. Odhlédněme od kvality vzdělávání a kvality náplně oboru sociální práce. Mnoho kulturních skupin považuje bezplatné sociální služby za služby obecně zdarma, a nejenže si jich dotyční neváží, dokonce jim a priori nedůvěřují; ptají se: proč by mi někdo, kdo mně nezná, chtěl jen tak pomáhat? Vychází přitom mnohdy ze zkušenosti z vlastní země, kde se za valnou většinu služeb (včetně těch sociálních) automaticky platí (nejedná-li se o služby mezi příbuznými či jinak spřízněnými osobami). V nabídce „pomoci zdarma“ pak dotyčný může vidět klamný manévr s nějakým jiným skrytým cílem, například jej poškodit, něco o něm zjistit apod. Tato interkulturní vsuvka, aneb „vnímání placení v různých kulturách“, které mimo jiné upozorňuje na rozdílný vývoj různých společností na světě, nám může posloužit i k zamyšlení se obecně nad správností předpokladu, že veškeré sociální služby by měly být poskytovány zdarma. Odlišnosti postupů v různých kulturách nás mohou vést k diskusi o realizaci profese v naší kultuře; stejně jako se tříbí názory mezi osobami, mohou se tříbit i mezi kulturami.*

5.1 Základní terminologie

INTERKULTURNÍ: Týkající se interakce příslušníků dvou různých kultur

INTERKULTURNÍ PRÁCE: Napomáhat cílovým subjektům – účastníkům řešené situace tak, aby byli schopni navázat efektivní (interkulturní) komunikaci a adekvátně řešili reálné problémy. Slabším ze subjektů napomoci zapojit se plnohodnotně do sociálních sítí v rámci svého životního prostředí i v rámci řešené kauzy.

KOMUNITNÍ TLUMOČENÍ: Tlumočení, při kterém se klade důraz na efektivitu vzájemného porozumění dvou stran z různých socio-kulturních prostředí.

INTERKULTURNÍ ASISTENCE: Interkulturní práce realizovaná v roli asistence komunikace mezi klientem a dalším subjektem (úřady, odborníkem apod.). Asistent může tlumočit, konzultovat, napomáhat při realizaci kauzy, ale odpovědnost na rozhodování v rámci řešené situace spočívá na stranách, kterým pracovník asistuje.

INTERKULTURNÍ MEDIACE: V širším slova smyslu je to zprostředkování komunikace mezi subjekty z různých kultur. V užším slova smyslu mediátorem profesionálně řízený způsob mimosoudního řešení sporů - mediace, který je veden mezi subjekty z různých kultur.

INTERKULTURNÍ FACILITACE: Profesionálně facilitátorem řízená diskuse či vyjednávání více než dvou subjektů – skupinová práce, který je veden mezi subjekty z různých kultur.

INTERKULTURNÍ ANALÝZA: Analýza a určení reálného vlivu kulturních faktorů na řešenou situaci či problém, ze kterých vyplývá, jak může interkulturní pracovník využít své znalosti při jejich řešení a v čem bude třeba jiných odborníků.

KOMUNITNÍ INTERKULTURNÍ PRÁCE: Komplexní řešení situace a problémů, kdy je třeba zapojení více metod nástrojů interkulturní práce – nejen samotná mediace, samotné tlumočení apod.

6. K metodice komunitní interkulturní práce

Mgr. Jiří Kocourek

aplikovaná sociologie, Klub Hanoi

6.1 Interkulturní analýza

Kromě činností komunitního tlumočnicka a interkulturního asistenta, mediátora a facilitátora může někdy interkulturní pracovník řešit komplexní problémy a spory, které vyžadují použití všech předchozích, i jiných technik, metod a profesí. Takovou činnost můžeme nazvat komunitní interkulturní prací. V případě řešení podobných problémů s interkulturním prvkem (ale i v jiných případech interkulturní asistence apod.) je jednou z věcně nejdůležitějších analýza faktorů způsobujících problém nebo působících na situaci. Říkejme jí zkráceně interkulturní analýza.

Kromě nutné znalosti obou kulturních prostředí a schopnosti tyto znalosti správně aplikovat na každou jedinečnou realitu řešeného případu se řešitelům komplexních sporů vyplácí držet některých metodických kroků. Zkušeností v ČR sice zatím nemáme mnoho, ale nějaké přeci.

Vybrané kroky intervencí komunitního interkulturního pracovníka:

- ověření poskytnutých informací, také pomoci tlumočení a překladů
  - o Někdy se v praxi může stát, že osoby prezentující svůj zájem či potřebu se neumějí dostatečně přesně vyjadřovat v jazyce, v němž pracovník informaci o problému přijímá. Někdy tento jazykový nedostatek, ačkoli není nijak negativně zamýšlen, může konflikt eskalovat nebo zapříčinit konflikt nový. Příklad z praxe: Stalo se například, že v poslední fázi mediace se jedna ze stran pokoušela shrnout obsah dosažené dohody, se kterou již obě strany souhlasily. Použila však místo slova „udržet“ slovo „vydržet“, čímž zcela vylekala druhou stranu, jež poté málem dosavadní smířčí dohodu nepodepsala.
  - o Proto je velmi důležité ověřit si, jaké jsou jazykové schopnosti jednotlivých stran. Neznalost jazyka může někdy působit vtipně, někdy však zapříčinit fatální chyby. Někdy může klient pracovníkovi ve svém rodném jazyce říci přesně, co druhému sdělil. Ale ve chvíli, kdy druhému totéž sděloval v jazyce jiném, mohlo být sdělení pochopeno zcela jiným způsobem.

- analýza v terénu
  - Při řešení komplexních problémů je vhodné porovnávat verbální výpovědi zúčastněných stran s reálným stavem. Doslova se například jet podívat na uvedené místo, kterého se problém týká. Opět příklad z praxe: Jedna strana daného sporu hlásala, že určité etnikum ničí poštovní schránky v domě. Na místě však interkulturní pracovník zjistil, že zničené schránky jsou právě schránky daného etnika. Zdálo se mu nepravděpodobné, že by si majitelé schránky sami ničili. V praxi pochopitelně nebylo možné zjistit, jak a kdo zničení provedl, nicméně v kontextu dalších informací interkulturní asistent dokázal, že dané schránky ničil někdo jiný, nikoli příslušníci etnika, kteří byli obviněni.

- jazyková analýza
  - Rovněž jazykovou analýzu by měl pracovník provést přímo, aby zjistil, jakými jazyky spolu vlastně zúčastněné strany hovoří, k jakým nedorozuměním kvůli tomu může dojít apod. Měl by se připravit na jednání, případně i pozváním kvalitních tlumočnicků daných jazyků, neboť je téměř nemožné vystupovat jako např. facilitátor i tlumočnick současně. Ani zúčastněné strany, ani sám pracovník by se nakonec nevyznal v tom, jakou roli vlastně zrovna hraje.

- ověření, zda vůbec proběhla komunikace, která se daného problému/situace týkala
  - V praxi se může stát i to, že jedna strana vnímá určitý problém a řeší jej psaním stížností na policii, přitom druhá strana o problému vůbec neví, nebo minimálně neví o jednání první strany. Proto je užitečné nespoléhat se na to, že si zúčastněné strany o daném problému již něco řekly. Tuto skutečnost je třeba nejprve ověřit.

- analýza již proběhlých kontaktů a jednání – byl přítomen tlumočnick
  - Z již uvedených důvodů možných jazykových nedorozumění je třeba zjistit nejen to, jak spolu strany hovořily, zda si mohly rozumět nebo zda jim překládal tlumočnick, ale také, zda se jednalo o tlumočnicka kvalitního. V případě, že se o kvalitního tlumočnicka nejednalo, je pak samozřejmě nutné předat všechny informace znovu od začátku ve správné podobě.

- identifikace potřebných typů intervence

- poskytnutí základních interkulturních informací
  - o Na základě této interkulturní analýzy může pracovník jednat zároveň jako interkulturní asistent tím, že napomáhá zúčastněným stranám, aby spolu mohly rovnocenným způsobem komunikovat.
- analýza reálné existence interkulturních bariér v daném případě
  - o Zde na základě svých znalostí o interkulturním setkávání může pracovník zanalyzovat, které prvky problému mohou být dány interkulturními rozdíly, a které nikoli. Následně je konkrétně pojmenuje.
- umožnění společného jednání s tlumočnickem, v případě potřeby za účasti mediátora či jiného odborníka
- zajištění vyjasnění stanovisek obou stran s tlumočnickem a konzultacemi z interkulturní oblasti
- zajištění klíčových osob, které by byly schopny řešit spor nadále samy (osoby, které mohou napomáhat při tlumočení, řešení, kontaktování apod.) – udržitelná intervence
  - o Stejně jako při realizaci sociální práce je velmi důležité myslet na to, aby poté, co interkulturní pracovník nebude moci být přítomen, byl na místě někdo, kdo bude schopen jiné problémy a spory mezi danými skupinami dále řešit, nebo alespoň zprostředkovávat dobrý překlad.
- evaluace obou stran, také s tlumočnickem
- vyhodnocení pro účely aktualizace metodiky

Vidíme, že v zásadě se stále jedná o aplikaci znalosti interkulturního prostředí a znalosti jazyka.

V rámci konkrétních organizací a činností si pak může interkulturní pracovník své případy a intervence určitým způsobem dělit a třídit.

Například v jednom z realizovaných projektů v roce 2011, zaměřeném na česko-vietnamské problémy v sousedství, byla identifikována potřeba řešit následující spory/situace – případy interkulturní práce (PIP):

- řešení stížností na "Vietnamce"/zprostředkování a narovnání komunikace/analýza konkrétních příčin jevů, z nichž stížnosti vznikly
- asistence úředním subjektům na pracovišti i mimo něj
- asistence na školách (většinou komunikace vedení školy a rodičů v extrémních případech)
- právní spory s účastí migrantů (Vietnamců)

Jednotlivé intervence používané za účelem vyřešení problému byly v takovém případě rozříděny následovně:

Typy intervencí:

- rozhovor (úvodní, motivační, analytický, přátelský)
- výzkumný rozhovor (s cílem získat kvalitní výzkumnou informaci)
- informování o kulturách navzájem
- nabídka služeb TSP (zprostředkování jiných služeb, jiných odborníků)
- poradenství - většinou pro migranty, ale i české účastníky
- vyjednávání mezi stranami
- mediace pro dvě strany (nejvíce smíšená manželství)
- facilitace (zejména domovní schůze)
- aplikace (dat zjištěných z výzkumných rozhovorů)
- systémové činnosti
- inovativní činnosti (vytváření nových forem vyjednávání a nová řešení situací)
- standardizace postupů
- institucionalizace postupů
- plánování
- řízení

Z výše uvedeného seznamu je vidět, že analýza komplexních problému může být složitá. K náležitému provedení je třeba velmi kvalitní osobnostní i profesionální výbavy.

6.2 K metodice interkulturní mediace a facilitace

Realizace interkulturní mediace je výrazně omezena profesními mediačními principy. Mediace je v ČR uzákoněna jednak ve trestních věcech – zákon o probační a mediační službě, jednak v rámci netrestní oblasti pro soudy – zákon o mediaci v netrestních věcech. Na rozdíl od postavení asistenta, který je často v roli vyjednavče, by mediátor neměl v žádném případě zasahovat do obsahu vzniklého řešení. Je klasickým mediátorem (viz literatura o mediaci) s tím, že je vybaven poznatky o dvou kulturách daných stran. Interkulturní mediátor mnohdy nemusí přímo vést mediaci, ale může fungovat jako tlumočnický mediátor. Při mediaci, která je plně metodicky zpracovaným procesem, je nutná účast školeného tlumočnického mediátora, aby tlumočnický nesnižoval kvalitu probíhající mediace. Musí znát specifické neutrální formulace a smysl jednotlivých mediačních komunikačních nástrojů, aby byl schopen stejnou neutrální rovinu použít ve svém rodném jazyce. Totéž platí o facilitaci (viz literatura o facilitaci), pouze s tím rozdílem, že zde tlumočnický tlumočí či facilitátor pracuje s více stranami.

7. Experti a interkulturní metody

Následující text je spíše podnětem k zamyšlení. Zahrnuje první reflexi dlouholetých zkušeností ze soudního tlumočení, realizace interkulturních asistencí a řešení interkulturních sporů týmu Mgr. Jiří Kocourek – aplikovaná sociologie, Asociace mediátorů ČR a Klubu Hanoi. Problémy, na které poukazuje, se v praxi skutečně dějí, a jejich opomíjení může vést k velmi závažným důsledkům.

Stejně jako je omezené poznání každého jednotlivce, je **omezené poznání odborníka** významným faktorem, který ovlivňuje výsledek jeho práce. Jestliže mají být vědecké poznání a aplikace vědeckých metod založeny na reálných faktech, je třeba je zakládat zcela jistě i na interkulturním poznání. O to více platí toto tvrzení v oblasti sociálních věd a věd o člověku. Na příkladu procesu integrace Vietnamců v ČR si ukažme některé kroky, které by měla věda uskutečnit, aby mohla být efektivní v různých kulturních prostředích či při řešení interkulturních problémů. Když do ČR začala proudit nová vlna migrace v 90. letech minulého století, sociální vědy tento fakt téměř nezachytily. Samotní migranti za odborníky nechodili, a společnost více řešila otázky integrace národnostních menšin než integraci cizinců, nenapadlo ji ani oba dva problémy spojit jako problémy interkulturní. **Z hlediska vědy se tedy většinou nic nedělo.**

Na rozdíl od sociálních vědců začali již v prvních chvílích pociťovat určité interkulturní, antropologické a fyziognomické rozdíly lékaři, a to ať už jde o rozdíly v oblasti anatomie, projevu určitých chorob nebo chorob samotných. Stejně tak si všímali u různých skupin různé intenzity reakcí na zátěž – fyzickou i psychickou. Máme tím na mysli jinou reakci na bolest, jinou verbalizaci pocitů a bolesti, jiný přístup k výchově a vedení dětí, pokud jde o chování v lékařské ordinaci, apod. Zatímco české školství přijímalo myšlenku multikulturního vzdělávání v návaznosti spíše na politiku Evropské unie, lékařství muselo na interkulturní problematiku reagovat spontánně. Vznikaly přímo viditelné potíže například v následujících situacích:

- K lékaři přišel cizinec, kterému lékař nerozuměl, a tak velmi těžko stanovoval diagnózu s určitou rozumnou mírou pravděpodobnosti.
- Lékaři si často zvykali na jiný režim pojištění cizinců.
- Lékaři se často setkávali se specifickými chorobami.
- Lékaři se setkávali s odlišnými reakcemi fyzickými i psychickými.
- Lékaři se setkávali s odlišným povědomím o zdraví a zdravotnictví.
- Lékaři se setkávali se zcela odlišnými přístupy k lékařům.

I zde interkulturní neznalosti vedly k prvním omylům způsobeným nevědomostí a neznalostí jiných kultur, které mohly končit i smrtí pacienta. Jinými slovy by se dalo říci, že v touze po zjednodušení výkonu své profese se i mnoho odborníků spíše než na konkrétní studium reality odvolává na již v minulosti ověřené poznání, což není vždy dobře, jestliže pracujeme s externími cizími faktory.

S cizinci se častěji setkávaly jiné profese, patřili mezi ně azyloví soudci a soudní úředníci, příslušníci policie a další úřední a kontrolní orgány.

Vlna multikulturalismu zasáhla v ČR především profese učitelské, zdravotnické a knihovnické, ale postupně postihla i státní úřady, které se záhy začaly interkulturními otázkami velmi intenzivně zabývat.

Po cca 15 letech migrace cizinců, kdy se o problémech s nimi spojených téměř vůbec nehovořilo, se díky daleko většímu propojení mladé vietnamské generace a českých institucí začalo mnoho příslušníků i nově příchozích z Vietnamu setkávat s Čechy – odborníky nejrůznějších oborů. V praxi se poté naráželo na problémy absence adekvátních vyšetřujících metod, které by se na cizince daly aplikovat. Víme například, že standardizované psychologické nástroje se vytvářejí velice dlouhou dobu a testují se na místní populaci (nikoli na celosvětové). Do nedávna neexistovaly ani kvalitní testy dysgrafií a dyslexií a dalších dysfunkčních poruch, natož aby existovaly pro jiné jazykové skupiny. Neexistovaly metodické postupy, jak má expert postupovat při identifikaci vad řeči, když nedokáže rozlišit, zda nedostatek řeči u pacienta je způsoben (jako u mnoha Romů) tím, že málo hovořil česky (svůj rodný jazyk umí dobře), nebo nemluvil vůbec (rodiče doma s dětmi nemluví ani jedním jazykem), nebo je vada dána geneticky či jinými zdravotními faktory. Stejně problémy se vyskytují i u psychiatrů a psychologů, kteří bez znalosti mimiky daných skupin nebo bez znalosti reálných motivů chování příslušníků z jiných kultur nemohou najít správnou cestu od projevu chování člověka k jeho reálným příčinám. Samozřejmě tento problém existuje i v případě odborníků, kteří pracují s Čechy, ale u práce s cizinci je daleko výraznější.

Na druhé straně mince leží profese, které potřebovaly dané skupiny cizinců z ekonomických důvodů, jakými jsou například právníci, prodejci, mobilní operátoři apod. Tyto profese začaly velmi brzy pracovat s oblastí tlumočení.

Při práci jakéhokoli odborníka s osobami z jiných kultur je obecně velmi podstatné, že se zcela **nově musí hledat cesty od projevu lidského chování k jeho motivu**. Experti většinou nemohou prostředím daných kultur znát a představit si možné souvislosti, které v řešení problému hrají roli. Neznamená to však v žádném případě, že by se těmito odborníky mohli stát příslušníci daných kultur bez potřebného profesionálního vzdělání a schopnosti správné reflexe,

a také schopnosti sebereflexe vlastního poznání a vědomí a reflexe své profesionální role a jejího vztahu ke své osobě samotné.

Zejména odborník by měl být schopen pracovat s předsudky lidského poznání, a to nejen v jeho oblasti působení, ale komplexně. Kvalita odborníka zdaleka není dána jen jeho schopností naučit se něco nazpaměť nebo vyznat se v daném oboru, ale také schopností **pracovat se svou odbornou rolí a komunikovat s ní sám za sebe**, za lidského jedince. Bez určitého odstupu sebe sama od role není možné kvalitně posuzovat skutečnosti kolem sebe a vysvětlovat příčiny na základě toho, co se v realitě odehrálo, nebo co si odborník myslí, že se odehrálo.

Prvním metodickým krokem při práci odborníka v prostředí zcela nových situací by tedy měla být **reflexe vlastního poznání a vlastní osobnosti a vztah této osobnosti k roli odborníka a k daným řešeným podnětům**, zkoumaným jevům atp. Z této komunikace totiž poté vyplývají i velmi podstatné etické principy, které by měly být pojmenované, aby se jimi odborník nejen mohl řídit, ale aby byly transparentní pro všechny zúčastněné. **Obrovskou roli zde hraje také osobnostní vyzrálost a životní zkušenost.**

Jako příklad si uveďme rozhovor klientky se sociální pracovnící. K sociální pracovníci přišla klientka, která si od počátku velmi stěžovala na své příbuzné a na své zaměstnavatele, a plakala u toho. Klientka byla matkou, s níž žily její dvě děti. O manželovi nic nevíme. V praxi se velmi často stává, že sociální pracovníce začnou klientku litovat, a to na základě toho, že klientka (maminka) pláče. Naprosto chybně se dopouštějí základního omylu z hlediska sociální psychologie a přestávají se chovat profesionálně, neboť projektují své vlastní osobnosti do situace dané klientky. Ve smyslu „abych takto plakala, to by se mi muselo stát opravdu něco vážného“ poté usuzují, že klientka prožívá závažnou situaci. Tento faktor projekce je významným a častým faktorem, s nímž se pere mnoho odborníků. Spojený s neznalostí povahy různých kultur může být i velmi nebezpečný, pokud jde o odhad nebezpečného jednání některých osob vůči sobě či jiným osobám (např. odhad sebevražedného jednání nebo rizika fyzického útoku na jinou osobu). **Takováto projekce - z podstaty reality naprosto chybná** - se vyskytuje i u soudů. V praxi se stalo, že soudkyně byla ochotná zabývat se podobnou pláčící klientkou - matkou dokonce 45 minut po ukončení soudního řízení. Odborníkům často chybí nejen potřebná životní zkušenost pro práci s extrémními jevy, ale také kulturní znalost. Mnohokrát již přece bylo prokázáno, že existují kultury a reakce expresivní, v nichž je pláč vlastně běžným a častým projevem, a vůbec nemusí mít tak závažné příčiny jako v naší kultuře.

Dalším velmi důležitým metodickým krokem, a to zejména v oblasti věd o člověku, je správné pochopení pojmu faktu. **Pokud někdo něco říká, faktem není to, co člověk říká. Faktem je to, že něco člověk říká. Obsah tohoto sdělení a jeho vztah k faktické realitě musíme teprve prověřit.** U klientů, kteří přicházejí z oblastí rodových společenství a vzdálenějších kultur, velmi často nedokážeme odhadnout význam, který se skrývá v jejich promluvě za použitými slovy. Každý vědecký test, každý nástroj se nedá interpretovat sám o sobě, musí se vždy porovnávat s realitou. Z jakého důvodu kriminální psychologové do poslední chvíle mění podrobnosti profilace pachatele? V průběhu pátrání se stále mohou dozvídat nové informace. Jejich prvotní odhad nemusí vůbec sedět na výslednou diagnózu. Proto by odborníci měli brát na vědomí, že testy a další standardizované nástroje se nedají používat v extrémně nadstandardních situacích. Nelze předpokládat, že ženy ve všech kulturách trpí „tak jako já“, nebo že ve všech kulturách jsou muži násilníci tak, „jak to znám já“ apod. **Tento moment ověřování obsahu výpovědí s porovnáním s realitou je velmi důležitým prvkem každé diagnózy, pokud chceme situaci či problém efektivně řešit.**

Na počátku si také můžeme položit otázku, zda je možné, aby se určitý odborník vyškolil na všechny další kulturní odlišnosti. Z praxe většinou vnímáme, že to možné není. V 90. letech minulého století bylo realizováno mnoho školení multikulturního vzdělávání, kde byly učitelům předávány informace o jiných kulturách. Stále to ale nevedlo k výsledku, v němž by učitelé bez vlastní zkušenosti s kulturní jinakostí byli schopni interkulturní vzdělávání realizovat, nejen o interkultuře hovořit; to jsou dvě odlišné věci. Postupem času se přišlo na to, že bez osoby, která by rozuměla oběma kulturám, to příliš efektivně nelze. Nelze efektivně komunikovat, někoho něco učit, a ještě dělat odborné závěry. Interkulturní profesionálové neslouží jen k tomu, aby se aplikovala kulturně specifická řešení, ale právě také k tomu, aby se odlišilo, které kulturní a další faktory na vzniklou situaci nebo problém mají či nemají vliv.

Na to, aby mezi expertem a klientem probíhala efektivní komunikace, zdaleka nestačí jen povědomí o některých rozdílech. Je třeba, aby byl expert schopen odhadovat komunikační záměr druhé strany a velmi dobře znal jazyk, kterým dotyčná osoba hovoří. Expertní pohovor vlastně nelze realizovat bez kvalitního tlumočnicka. Interkulturní problematika může vnést jiný úhel pohledu i do interkulturní komunikace mezi dvěma Čechy, kteří sice formálně používají stejný jazyk, ale za používanými slovy mohou skrývat zcela jiné významy.

Dále v textu uvádíme, jaké zejména civilizační a kulturní rozdíly se mohou skrývat v komunikaci cizince (resp. i Čecha) a odborníka. Uvádíme zde jen výběr příkladů, s nimiž se

v praxi setkáváme nejčastěji. Zmíněné rozdíly mohou přinášet i velmi zásadní nedorozumění, která mohou vést v některých oborech i k ohrožení života.

Základní chápání a používání slov ANO a NE v různých jazycích

Už v evropském prostředí, kde se historicky mísí neuvěřitelná směsice kultur dálněvýchodních, blízkovýchodních, evropských i afrických, není jen tak jednoduché říkat a rozumět slovům „ano“ a „ne“. Totéž platí o interpersonálních a interkulturních komunikacích. Slovo „ano“ má za prvé (i v češtině) mnoho významů, za druhé se v některých jazycích řekne mnoha způsoby, z nichž každý má také ještě trochu odlišný význam. Dokonce se v některých jazycích používá i místo slova „ne“ a naopak. Vžijme se proto do situace, že se nacházíme v jiné zemi, jejíž jazyk ne zcela dobře ovládáme. Když na nás například začne hovořit lékař, rozhodně mu nebudeme rozumět vše, vzpomeňme si, jak rozumíme českých lékařům, když začnou používat svůj odborný jazyk. Mnoho z lidí bude mít tendenci ona neznámá slova přecházet a význam sdělení si domýšlet, samozřejmě často chybně. Některé kultury takovýto stav přitakání - nikoli porozumění - doprovázejí právě slovem přeloženým do češtiny sice chybně, ale běžně ANO. Problémem je častý a velmi nepřesný překlad slov ANO a NE. Tlumočníci místo ANO mají spíše přeložit, POSLOUCHÁM VÁS nebo Promiňte, NEROZUMÍM. V některých jazycích existují slova „ano“, která říkají: promiňte, snažím se Vám naslouchat, ale nerozumím. Když se například lékař zeptá pacienta - cizince, zda mu rozuměl, a dostane odpověď ANO, měl by si ji ověřit. Jedině zkušený tlumočník a znalec obou kultur se v této spletité situaci může vyznat, a to jsme u tak základních slovíček, jež ovlivňují komunikaci při každém rozhodování, potvrzování, schvalování atd. Představme si, co může vzniknout ze situace, která se jistojistě stává, když se lékař zeptá: bolelo Vás tedy břicho jen dva dny? Klient odpoví: Ano. A lékař pokračuje ve vyšetření dál. Ve skutečnosti klienta břicho bolelo již měsíc, jen se spletl nebo nerozuměl, proto prostě řekl „ano“. Odborníci by si tedy v žádném případě neměli myslet, že budou správně rozumět klientovi, který mluví jiným jazykem. Neměli by mít tendenci podceňovat interkulturní rozdíl v komunikaci, a to právě s ohledem na lidský život a na to, jak výrazně může názor odborníka klientův život ovlivnit. Podobných nedorozumění v jazyce se děje mnoho a mnoho u téměř celé slovní zásoby. Sociální rozdíly vnímání rodinných slov, odborných slov apod. jsou při tlumočnické praxi na denním pořádku. Kromě čistě jazykových či socio-lingvistických situací odbornou praxi často výrazně ovlivňují i socio-kulturní faktory.

Chápání smyslu společenských institucí

V každé kultuře může existovat odlišné právo a odlišný účel některých institucí. Základním předpokladem pro posuzování komunikace dvou osob - odborníka a klienta z různých kultur, je naprosto odlišné chápání smyslu a potřebnosti některých institucí. Tento rozdíl vychází zásadně i z civilizačních rozdílů pojetí náboženství, způsobů života, rodového uspořádání apod. Lidé institucím v první řadě vůbec nevěří. Někteří cizinci se vnitřně ptají: Jak někdo cizí může chápat, proč jsem nemocný? Ve druhé řadě si cizinci mohou myslet, že odborník – zde např. lékař v ČR funguje stejně jako lékař v jejich zemi původu, odkud přijíždějí. To však nemusí být vůbec pravda. Lékaři v některých zemích Vás mohou přesvědčovat, že nejlepší bude, když jim dáte úplatek předem, a oni Vás pak dobře vyléčí, a to i přesto, že vlastně svému řemeslu nerozumí. Lékaři v ČR vykonávají profesionální práci a úplatky přijímat nesmějí. Daný cizinec však váhá důvěřovat lékaři, který si úplatek nevezme, protože si myslí, že pro něj nic neudělá. Nechápe také vůbec morální kredit, který lékařům brát úplatky zakazuje. Interkulturní rozdíly mohou výrazně zasáhnout jednak do výběru lékařů zcela zcestným směrem a jednak vůbec volbě, zda k lékaři na zákrok jít či nejít. Mezi cizinci koluje mnoho předsudků, které jsou v české společnosti občas stále živé, ale v jiných zemích jim lidé věří asi tak, jako na území ČR v 17. století. Proto také někdy cizinci chodí k lékaři ne proto, aby je vyšetřil a vyléčil, ale ze zcela jiných důvodů – např. aby získali alibi, nebo aby získali pocit, že se o ně někdo stará, nebo aby prokázali falešnou snahu se o někoho postarat aj.

Chápání vztahů muž a žena

Veliké společenské a kulturní rozdíly fungují také v chování vůči mužům a ženám. V některých kulturách je styk lékaře - muže a pacientky - ženy povolen, jinde je vnímán velmi negativně. Proto je třeba zvažovat i tento faktor. Lékaři samozřejmě mohou zneužívat své autority k tomu, aby byli ženami obdivováni, ale pro příslušníky různých kultur je to různě přijatelné. Některé zákroky krizové intervence v psychologii nebo zákroky první pomoci mohou být tímto faktorem výrazně znehodnoceny. Když se lékař dotýká těla ženy, nebo lékařka těla muže, může u dotyčných pacientů vyvolávat velmi nepříjemné pocity, neboť někteří cizinci nejsou na takové dotyky vůbec zvyklí.

První pomoc

Je třeba brát v úvahu i skutečnost, že v mnohých zemích nejsou lidé vzdělaní ani naučení k tomu, aby v případě vážného úrazu poskytli potřebnou pomoc. V některých zemích naopak mohou na dobrovolníka, jenž zraněnému pomůže, svalovat vinu za cokoli, co se zraněnému po poskytnutí jeho první pomoci stane. Poskytovat první pomoc v takových zemích je proto sociálně velmi nebezpečné.

Příhoda: Stál jsem na mezinárodním letišti, jehož aerolinie jsou členem mezinárodních uskupení. Oznámili nám, že náš let bude mít 20 minut zpoždění. Sedl jsem si, když kolem procházela skupina domorodých pilotů a letušek, s nimi šli dva piloti polští. Když přešli, šel za nimi s odstupem ještě třetí pilot. Byl statného vzrůstu a domorodé obyvatele převyšoval opticky téměř o polovinu. Najednou začal omdlívat. Přiskočili k němu sice hned dva domorodí vojenští piloti, ale nenechali jej lehnout, stále se ho snažili držet ve vzpřímeném stavu, což je velmi nebezpečné - jednak proto, že by jim mohl tak těžký člověk upadnout a poranit se, jednak proto, že se odkrvuje hlava a stav omdlení stále trvá. Musel jsem tedy zasáhnout, položit pána na zem a dát mu nohy do zvýšené polohy. Polští turisté už mu uvolňovali sako a vázanku. Vše probíhalo asi 5 minut, když pilot přišel zase k sobě. Najednou však k pilotovi přistoupila osoba s vysílačkou, která měla na starosti dohlížet na to, co se děje v letištní hale, a turisty, kteří pilota zachránili, začala odhánět a pokřikovala u toho: Nebuďte u něj blízko, vydýcháte kolem něj vzduch, zadusí se! Je téměř neuvěřitelné a současně děsivé, jak může nevdělanost ovlivnit životy lidí kolem.

Příhoda: Jeli jsme z horského průsmyku s nejvyšším představitelem daného okresu. Jeli jsme ve třech vozech. Nejdříve jel on, poté my, poté třetí vůz. Najednou jeho vůz udělal prudkou smyčku a jel dál. Tu jsme uviděli, co to způsobilo - na cestě ležela nehnutě osoba s krvavou skvrnou kolem hlavy. Zastavili jsme, a teprve poté se zastavilo také první okresní auto a jeho posádka se zeptala, co se děje.

Poskytování první pomoci může být v některých zemích velmi nebezpečné i pro lékaře.

Porod

V některých kulturách, s jejichž příslušníky se lidé v ČR setkávají, dívky nevědí, jak se rodí děti, dokonce nevědí ani to, jak k tomu dojde, že se dítě narodí. Vůbec nemají tušení, kdy by měli jít k porodu, co mají udělat, když odteče plodová voda apod. Bojí se, když dítě pláče, tak se ho vždy snaží umlčet, bojí se, když dítě nekojí, na druhou stranu neumějí mít trpělivost tomu

dítě naučit, takže děti často nekojí, nemluvě o umění se o dítě starat. Dívky také rodí velmi divokým způsobem. Lékaři si často vůbec nedovedou představit, že informace, které pacientce poskytují, nedokáže pacientka přijmout, nerozumí jim a nikdy je nevyužije.

Péče o děti

V některých kulturách se lidem nedostává správné výchovy v tom smyslu, že by rodina v raném vývoji dítěte naplňovala jejich přirozené potřeby, které pojmenovává vývojová psychologie. V některých kulturách vychovávají děti spíše k deprivantismu – chybí jim fyzické doteky, systém pochval, snaha chápat dítě apod. V rodinách neexistuje žádná výchovná tendence. Ta je dána pouze tím, co matka a otec snese či nesnese. V některých zemích nevychoávají děti pro život ve společnosti druhých. Dokonce neuznávají ani hodnoty manželství. Každý poté naplňuje své potřeby z dětství v dospělosti, což může být velmi nebezpečné pro jeho okolí. Proto by lékaři měli mít stále na paměti první lékařské misionáře, kteří poprvé přesvědčovali Čechy o základních lékařských postupech při porodu. Někteří cizinci jsou ve stadiu absolutní neinformovanosti.

Manipulaci nebo krize?

Sociální pracovníci, lékaři, psychologové – ti všichni mají problémy v rozlišování závažnosti stavu jedince, který přijde z jiné kultury. Některé kultury své nepříjemné pocity projevují úsměvem na veřejnosti a nedávají problémy najevo, ačkoli jejich interní problémy jsou obrovské. Některé kultury naopak přemílají vše možné i nemožné přesto, že žádný problém nevnímají. Proto zde jen znovu připomínáme: Když někdo pláče, může to znamenat také to, že s námi manipuluje. Pomoc vůbec nemusí potřebovat člověk, který pláče, ale naopak jeho okolí, na které si stěžuje. Stejně tak se může stát, že někdo velmi křičí, ale závažnost problému tak vůbec nepociťuje - jeho křik je dán pouze prostředím expresivní kultury, z něhož pochází. Odborník by tedy neměl takovému křiku přikládat velkou důležitost.

Sebedůvěra a úcta k druhým

V některých kulturách z jedinců vyrůstají hrdé osobnosti, které si věří. V některých naopak lidé, kteří se chovají jako stádo dle nějaké vnější moci. Musíme si ale uvědomit, a to platí napříč kulturami, že existuje reálný pocit sebedůvěry každého jedince. Pokud tento pocit sebedůvěry

někomu chybí, ať už je to v jakékoli kultuře z jakýchkoli důvodů, jedinec poté nevěří ani svému okolí, ani nikomu jinému včetně svých blízkých, ani tomu, kdo ho miluje. Pokud se nikdo z blízkých o daného člověka v mládí nepostará a neumožní mu žít v přehledných rodinných podmínkách, na které by se mohl spolehnout, začne tato osoba vnímat své okolí jako něco, na co se spolehnout nedá, a zároveň nezíská potřebnou vlastní sebedůvěru. V různých kulturách se proto často setkáváme s jedinci, kteří se obořují proti ostatním právě z toho důvodu, že nevěří sami sobě.

Rodina – základ státu

V naší společnosti existuje nepřeborný počet nástrojů na to, jak zacházet s rodinou, když se však řeší konkrétní případ, často se stává, že jsou tyto nástroje zcela bezbranné a slepé. V zásadě tyto instituce pomáhají tomu, kdo přijde a stěžuje si. Kdo si stěžuje více, mnohdy více i vymůže. Neexistuje zde možnost reálného poznání rodiny ani výchovného zásahu v rodině apod. Ani školní instituce nemohou do rodiny a způsobu výchovy dětí efektivně zasáhnout. Ani sociální oddělení ani školy nemají buďto dostatek odvahy, anebo znalostí, aby takový výchovný zásah například prací s rodiči prováděly. A tak řešíme situace, kdy například škola nechce situaci nahlásit na „sociálku“, protože nedůvěřuje kvalitám zdejších pracovníků, a dítě je ponecháváno s matkou - narkomankou po celou dobu bez efektivního zásahu odborníka. Existuje mnoho lidí, kteří se vyjadřují k výchově dětí. Hovoří však většinou jen ze své zkušenosti, neboť právě rodina nás zásadně ovlivňuje téměř celý život. Přesto se domníváme, že je aplikace efektivní pedagogiky a psychologie potřebná pro zdravý vývoj dětí, a to i dětí cizinců. Jak například škola může říci: „Rodiče si pro něj nechodí, pokaždé přijde někdo jiný, ale oni to tak mají...“? Anebo: „Byla pro něj policie, ale řekli, že se nic neděje, tak jsme se neptali.“ Copak kdyby se nic nedělo, přijela by pro dítě policie? Copak je pro dítě dobré, že se o něj rodiče nestarají a že s dítětem nikdo nevytváří blízký vztah? O těchto otázkách není z hlediska odborného vůbec diskuse. Proto je třeba vnímat i v takto citlivých otázkách, že v každé kultuře jsou lidé, kteří se o své děti starají dobře nebo špatně. Jakákoli byť kulturní odlišnost, která vede k poškozování dětí, by nemusela být tolerována.

Vyjmenovali jsme jen některé často se vyskytující kulturní rozdíly, které si vystudovaný odborník u příslušníků jiných kultur málokdy uvědomí a málokdy s nimi efektivně a správně pracuje, málokdy odhaluje pravé příčiny chování osob kolem. Pevně věříme, že v budoucnu bude více času a prostoru rozebrat jednotlivé body s předními odborníky, kteří mají cizince za svou klientelu. Rozhodně nemůžeme říci, že by mezi odborníky, soudci a cizinci docházelo k obrovským nedorozuměním. Přesto se nabízí otázka, co s tím. Na základě naší dlouhodobé

praxe nezbyvá nic jiného, než doporučit kvalitního odborníka z interkulturní oblasti, který napomůže alespoň efektivní komunikaci, a tím vytvoří prostor proto, aby odborník mohl lépe a patřičně odhadnout situaci či stav, který zkoumá.

Využití MKV při výuce češtiny pro cizince

Specifickou oblastí, pro kterou vznikly i nové studijní obory a v níž se dají využít poznatky multikulturního vzdělávání, je přímo výuka češtiny jako cizího jazyka. V následujících odstavcích stručně uvedeme, jak se dají tyto poznatky využít.

- Za prvé je výuka češtiny založena minimálně na znalosti základních **rozdílů mezi češtinou a jazykem**, kterým hovoří žáci. Některé věci prostě nelze předvést a musí se dobře vysvětlit, neb malá časová dotace a nedostatek konverzace neumožňuje průměrným žákům, aby si hned přisvojili celý gramatický systém, na základě kterého by mohli sami tvořit věty. Lektor češtiny se proto zaměří na metodu vysvětlit základní potřebné gramatické rozdíly. Například nebude vysvětlovat, jak se tvoří druhý pád, ale nejprve vysvětlí, co to vůbec druhý pád je apod.
- Lektor využívá motivačních postupů, které umožní například představit **základní a zajímavé informace o české kultuře a společnosti**, které žáky a posluchače vedou nejen k motivaci k učení se česky, ale vůbec k motivaci komunikovat s českou společností, pokud už posluchači začínají rozumět a chápat.
- Lektor může na **základě znalosti kultury posluchačů mnoho věcí srovnávat**, uvádět na pravou míru apod. Motivuje i tím, že ukazuje, jak vypadá kultura posluchačů z venku, jak se na ni dívají jiní. Napomáhá k tomu, aby posluchači nehleděli na svět pouze svými xenofobními očima, pokud jsou z kultury, která mnoho pozitivních zkušeností ze setkávání různých kultur na svém území nemá.
- Lektor by si měl být vědom základních překážek při výuce češtiny pro příslušníky vzdálených kultur. V některých kulturách se **lidé nejsou zvyklí učit**. Faktor učení sám o sobě je pro ně tedy velmi náročný. Nevědí, jak se chovat k učiteli, a je pro ně těžké přijmout změnu, že musí někoho poslouchat apod.

- **Čeština** je pro cizince, kteří hovoří jednoduššími jazyky, **velmi náročná**, takže je třeba chápat, že příslušník střední a nižší vrstvy společnosti se nikdy nemůže česky naučit dobře.
- Mnoho cizinců, kteří pocházejí ze zemí etnocentrických až xenofobních a nejsou zvyklí na cizince, se česky učí jen proto, že je to přikázáno a že musí **skládat zkoušku úrovně A1**, aby získali povolení k pobytu. Tím velmi klesá motivace k učení, kterou lektor může překonat jen svou osobní investicí do posluchačů.
- Protože mnoho cizinců pochází z **primitivního rodinného zázemí**, mnoho z nich se ani neuvědomí, že Češi mají tak bohatý jazyk a že je k tomu, aby se ho naučili, nutné česky hovořit. Uvedeme dvě ukázky etnické centricnosti, která je velmi silná:
Zeptal jsem se: „Jak si myslíte, že Češi slaví Velikonoce?“ Odpověď: „Chodí více nakupovat.“ Tato odpověď svědčí o absolutním nezájmu o své okolí, o Českou republiku, který vychází jednak z neznalostí, jednak z toho, že se lidé na společnost zdaleka nespolehnou tak, jako u nás v ČR.
Bavili jsme se: „Vždyť já v obchodě nepotřebuju umět česky, vždyť Češi mi rozumí, oni nepotřebují více, stačí jen říkat čísla.“ Prodavač zřejmě zcela opomněl skutečnost, že i Češi se rádi mezi sebou baví, jen vědí, že on česky neumí, tak to už vzdali.

I zde je třeba, aby lektor motivoval své posluchače spíše svým kouzlem učitele a osobnosti než čímkoli jiným, protože často posluchači nechápou, proč by se měli učit česky, když v obchodě jim stačí slova „sleva a levné“. Prodavači si často ani neuvědomují, že tím, že prodávají levné zboží, vlastně determinují skupinu zákazníků. Kdyby prodávali zboží o něco dražší a kvalitnější, chodili by k nim zase jiní lidé i více zákazníků.

Další nesnází je, že v některých kulturách zcela **neppracují s tabulkami, neumí řešit samostatně logická zadání**, píšou zcela jiné testy apod. V některých kulturách se učí memorováním. Proto své posluchače musí lektor nejprve naučit řešit dané úlohy a testy, jinak nebude poznat, zda neúspěch v testu je způsoben chybnou metodou odpovědí či neznalostí testovaného.

8. Zdroje a literatura

Zdroje:

- zkušenosti organizace Diên Hồng v německém Rostocku, která zajišťuje pro Vietnamce a Vietnamky kurzy němčiny
- zkušenosti organizace Klub Hanoi s realizací interkulturní práce a výukou češtiny pro Vietnamce a Vietnamky
- UNG Assembly, „*Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime*“, A/55/383 (2002).
- Národní program vzdělávání, RVP, ŠVP, různé metodiky a pilotní verze ŠVP
- školský zákon, zákon o ochraně příslušníků národnostních menšin, připravovaná verze antidiskriminačního zákona apod.
- katalogy sloužící k evaluaci výsledků ve vzdělávání připravené v CERMAT (občanská nauka, občanský a společenskovední základ)
- edice sborníků Kapitoly z multikulturní tolerance I – IV. (SVLP UK)
- dokumenty Rady Evropy, charty, základní listina práv a svobod apod.
- zkušenosti s interkulturní výchovou pro různé cílové skupiny v rámci MKC, ČVT, ASI-MILOVANÍ, FHS UK, SVLP FF UK, PŘFUK, MU, UPOL, LU, NIDV, PARTNERS CZECH, AMČR, MV ČR, IOM, MPSV ČR, MŠMT ČR.

Publikace:

Antalová, I.: *Chaos totalos, správa z geta*. G plus G, Praha 2002.

Baar, V. (2002): *Národy na prahu 21. století – Emancipace, nebo nacionalismus?*. Tilia, Ostrava. 415 s.

Bauman (1999): *Globalizace: důsledky pro člověka*. MF, Praha. 157 s.

Brázová, K., „Odvrácená strana migrace“, in *Migrace a rozvoj. Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011).

- Brtnová Čepičková, I. (2008). *Přípravenost studentů učitelství na vyrovnávání handicapů žáků ze sociokulturně znevýhodněného prostředí z pohledu psychosémantického výzkumu*. In BRTNOVÁ ČEPIČKOVÁ, I., WEDLICOVÁ, I., et al. *Edukace v kontextu sociální exkluze*. Ústí nad Labem: PF UJEP, s. 45-77.
- Bottger, W.: *Kultura ve staré Číně*. Praha, Panorama 1984. 219 s.
- Bucková, P., S. (1948): *Rozdělený dům*. Praha. 327 s.
- Csapó, G.: *V zemi zlaté želvy*. Praha, NPL 1964. 159 s.
- Černý, J. (1998): *Úvod do studia jazyka*. Rubico, Olomouc. 248 s.
- Devries, B., I., Mikk, B., K., Saphierre D., H. (2005) *Communication Highwire: Leueraging the Power of Diuerse Communication Sryles* (Intercultural press)
- Drbohlav, D.: *Nelegální ekonomické aktivity migrantů (Česko v evropském kontextu)*. Karolinum, Praha 2008. 311 s.
- Fabircius, J.: *Tajný deník čínské císařovny*. Praha, Odeon 1971. 269 s.
- Fiedler, A.: *Divoké banány*. Praha, MF 1963. 221 s.
- Fleshig, K. – H. (2000). *Transkulturelles Lernen. Internet Arbeitspapier*. Gottingen: Institut fur interkulturelle Didaktik at <http://www.gwdg.de/~kflechs/iikdiaps2-00.htm> [6. 5. 2008].
- Frančeová, E. (2002). *Deník mého syna (Nebyl jsem vyřazen ze života)*. Praha: Tauris.
- Gabal, I. (a kol.) (1999): *Etnické menšiny ve střední Evropě*. G plus G, Praha 1999. 341 s.
- Gabařová, D. (a kol.): *ASI-MILOVÁNÍ*. H & H, Praha 2005. 71 s.
- Genzor, J., Krupa, V. (1996): *Jazyky sveta v priestore a case*. Veda, Bratislava 1996.
- Global Migration Group, *Mainstreaming migration into development planning: A handbook for policy-makers and practitioners* (IOM 2010): http://www.globalmigrationgroup.org/sites/default/files/uploads/UNCT_Corner/theme7/mainstreamingmigration.pdf, naposledy navštíveno 19. června 2014.
- Gray, J. (2002). *Muži jsou z Marsu, ženy z Venuše*. Praha: Práh.
- Grey, A.: *Saigon*. Jiří Buchal - BB art, 2001. s. 14 - 15.
- Grygar, J. (2007). *Superdiverzita a antropologie globálního města na začátku 21. století*. Sociologický časopis, roč. 43, č. 1, s. 264-266.
- Haffner S. (2002). *Příběh jednoho Němce; vzpomínky na léta 1914 – 1933*. Prostor.
- Hajská, M., Bořkovicová, M. (2009). *Analýza kurzů multikulturní výchovy pro budoucí pedagogy na českých vysokých školách*. Praha: Varianty – Člověk v tísní, o.p.s.
- Hajská, M., Moree, D., Morvayová, P. (2008). *Situační analýza zaměřená na zmapování stávající nabídky na trhu institucionální podpory a realizace programů multikulturní výchovy v ČR ve vztahu k různým cílovým skupinám*. Praha, 95 s. Varianty - Člověk v tísní, o.p.s. Závěrečná zpráva z výzkumu. Dostupný z WWW: <http://www.varianty.cz/download/doc/books/35.pdf>.

- Hilton, J.: *Ztracený obzor*. Praha, Odeon. s. 125 (231 s.)
- Hirt, T. (2005). *Svět podle multikulturalismu in Hirt, Tomáš, Jakoubek, Marek (eds.) Soudobé spory o multikulturalismus a politiku identit: Antropologická perspektiva*. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 9-77.
- Hlavatá, L. + B. Slavická: *Praktická vietnamština – Tieng Viet thuc hanh*. Fortuna, Praha 2003.
- Hloucha, J.: *Sakura ve vichřici*. Praha, 1942. s. 18 (178 s.)¹
- Hofstede, G. (1991). *Allemaal Andersdenkenden: omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.
- Hosseini, K.: *Tisíce planoucích sluncí*. 2008. LEDA a Rozmluvy Praha a Voznice. 420 s.
- Chvátalová, H.: *Jak se žije dětem s postižením*. Praha 2001.
- Integrace – znamení doby*, in folia pedagogica specialis II. Praha 1998.
- Interkulturní komunikace ve škole*. FF UK, Praha 2010. 96 s.
- IOM, *Integrační kurzy pro migranty a migrantky. Zahraniční zkušenosti*, (Praha: IOM 2014): http://www.iom.cz/files/INTEGRACNI_KURZY_IOM_final1.pdf, naposledy navštíveno 19. června 2014.
- IOM, *World Migration Report 2010 - The Future of Migration: Building Capacities for Change* (Ženeva: IOM 2010): http://publications.iom.int/bookstore/free/WMR_2010_ENGLISH.pdf, naposledy navštíveno 25. srpna 2012.
- IOM, *Essentials on Migration Management* (Ženeva: IOM 2010).
- Janata, J.: *Agrese tolerance a intolerance*. Grada. Praha 1999. 220 s.
- Janata, J. (2002). *Kapitoly z multikulturní tolerance*. Praha: I. – IV. EIS UK SVLP.
- Jánská, I.: *Než začneme s multikulturní výchovou (od skupinových konceptů k osobnostnímu přístupu)*. Varianty, Praha 2008. 110 s.
- Janoš, J. (1997): *Dokonale utajená Korea*. Praha, Libri. 186 s.
- Jdeme dlouhou cestou*. Arbor Vitae, Praha 1998. 279 s.
- Jergl, I. (2005). *Naděje chodí po špičkách*. Praha: Okamžik.
- Jesenský, J.: *Prostor pro integraci*. Praha 1993
- Kalabisová, J. (2005). *S kloboukem na nepřítele*. Praha: Okamžik.
- Kapitoly z multikulturní tolerance*. EIS UK SVLP. Praha 2002. 160 s.
- Kapitoly z multikulturní tolerance II*. EIS UK SVLP. Praha 2004. 103 s.
- Klein, Z. (1998). *Atlas sémantických gest*. Praha: HZ.
- Klíma, I. (2009). *Moje šílené století*. Praha: Academia.
- Kocourek, J. (2005). *Vybrané faktory vysvětlující současné česko-romské vztahy v ČR – teoretický rámec*. AMČR, Praha.

- Kocourek, J. (2005). *Interkulturní rozdíly v komunikaci vietnamských dětí a rodičů*. In: *Výchova k demokratickému občanství a vzájemné toleranci v multikulturní společnosti*. Olomouc: UP 2005.
- Kocourek, J. (2008). O čem je multikulturní výchova? *Předmět zkoumání a cíle*. In: *Výchova k toleranci a proti rasismu*: ed. Šišková, T. Praha: Portál.
- Kocourek, J., Pechová, E. (2006). *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Praha: H & H.
- Kocourková, J.: *Jiný kraj, jiný mrav*. Olympia, Praha 2003.
- Krupička, J.: *Flagelantská civilizace*. Hynek, Praha 1999.
- Lang, G., Berberichová, Ch.: *Každé dítě potřebuje speciální přístup*. Praha 1998.
- Michálek, M., Francová, P. & Jakeš, J. (2002). *Nevídáno*. Praha: Okamžik.
- Michalík, J. (1999). *Školská integrace dětí s postižením*. Olomouc: UP.
- Michalík, J. (2004). *Migrace a integrace*. Salve – Revue pro teologii a duchovní život. 1/04. Praha.
- Moree, D. & Bittl, K-H. (2007). *Dobrodružství s kulturou; transkulturní učení v česko-německé práci s mládeží*. Plzeň: Koordinační centrum česko-německých výměn mládeže Tandem.
- Moree, D. (2007). *Czechkid; metodické náměty pro pedagogy*. Praha: British Council. ISBN 978-80-239-8918-2.
- Moree, D. (2008). *How Teachers Cope with Social and Educational Transformation; Struggling with Multicultural Education in the Czech Classroom*. Benešov: Eman.
- Moree & Varianty (2008). *Než začneme s multikulturní výchovou. Od skupinových konceptů k osobnostnímu přístupu*. Praha: Varianty - Člověk v tísni, o.p.s..
- Morvayová, P., Moree, D.: *Dvakrát měř, jednou řež (od multikulturní výchovy ke vhledu)*. Varianty, MŠMT 2009. 119 s.
- Morvayová, Petra (2008). *Multikulturní výchova jako (filosofický) problém*. Disertační práce. Katedra občanské výchovy a filosofie. Praha: PedF UK.
- Nguyen Phan Canh: *Základy vietnamštiny*. Státní pedagogické nakladatelství + FF UK, Praha 1984
- Překladový slovníček základních pojmů učiva ZŠ (chemie, přírodověda a přírodopis, český jazyk a literatura, fyzika, matematika, humanitní vědy)*. SPN, Praha 2002
- Nový, I. - Schroll-Machl, S.: *Interkulturní komunikace v řízení a podnikání*. Management Press, Praha 1999.
- Patočka, J.: *Co jsou Češi?*. Panorama, Praha 1992. 237 s.
- Pike, S., Selby, D. (1999). *Cvičení a hry pro globální výchovu 1*. Praha: Portál.
- Pike, S., Selby, D. (2000). *Cvičení a hry pro globální výchovu 2*. Praha: Portál.
- Pospíšil, L.: *Etnologie práva (teze ke studiu práva z mezinárodní perspektivy)*. Set Out, Praha 1997.

- Průcha, J.: *Interkulturní psychologie*. Portál, Praha 2004. 199 s.
- Přibáň, J.: *Jací můžeme být?*. SLON, Praha 2004. 115 s.
- Marek Mičienka: *Příruční slovník občana*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003
- Regionální identita obyvatel v pohraničí*. Sborník příspěvků z konference. SoÚ AVČR, Praha 2003. 260 s.
- Rozehnal, M.: *Nad rudou řekou*. Praha, Orbis 1962. 348 s.
- Říhová M., *Globální přístup k migraci a rozvoji a postoje vybraných mezinárodních organizací*, in *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011), <http://www.iom.cz/publikace-vyzkum/monografie-migrace-a-rozvoj>, naposledy navštíveno 25. srpna 2012.
- Říhová, M. *Integrace cizinců na lokální úrovni: Evropská města* (Praha: Slovo 21 2012).
- Říhová, M. „Případová studie I. – Moldavsko: migrace a rozvoj v nejchudší zemi Evropy. *Problematika opuštěných dětí v důsledku migrace*“, in *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011), <http://www.iom.cz/publikace-vyzkum/monografie-migrace-a-rozvoj>, naposledy navštíveno 25. srpna 2012.
- Schroth, J., Stojanov, R., „*Brain drain. Brain gain. Brain circulation*“, in *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011), <http://www.iom.cz/publikace-vyzkum/monografie-migrace-a-rozvoj>, naposledy navštíveno 25. srpna 2012.
- Sekyt, V.: *Dospívající Romové a rizikové chování*. In: *Rizikové chování dospívajících a jeho prevence*. Free teens Press, Praha 2001.
- Slavická, Nguyen Thi Binh: *Praktická fonetika vietnamštiny*. Praha, Karolinum 2008, brož., 226 str., 1. vydání, cena 250 Kč.
- Slavická, B.: *Vietnamská čítanka I. – Tap doc tieng Viet I*. Karolinum, Praha 1997
- Sociologický časopis*. 40 (2004): 1-2. SoÚ AV ČR, Praha 2004. 254 s.
- Sociologický časopis*. Volume 40 (2004): 4. s. 412 - 560.
- Sokol, J.: *Malá filozofie člověka*. Praha: Karolinum 1994. 74 s.
- Stojanov, R., Gladišová, L., „*Úvod do tématu migrace a rozvoje a přehled klíčových teoretických konceptů*“, in *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011), str. 14, <http://www.iom.cz/publikace-vyzkum/monografie-migrace-a-rozvoj>, naposledy navštíveno 25. srpna 2012.
- Stojanov, R., Schroth, J., Mikes, A. „*Remittance a jejich rozvojový dopad*“, in *Migrace a rozvoj: Rozvojový potenciál mezinárodní migrace* (Praha: IOM 2011), <http://www.iom.cz/publikace-vyzkum/monografie-migrace-a-rozvoj>, naposledy navštíveno 25. srpna 2012.
- Šídlo, J. (2009). *Naši Francouzi*. Praha: Respekt, 37, strana 27.

- Šišková, T. (ed.): *Menšiny a migranti v České republice (My a oni v multikulturní společnosti 21. století)*. Portál, Praha 2001. 188 s.
- Šišková, T. (ed.): *Výchova k toleranci a proti rasismu (sborník – 2. vydání)*. Portál, Praha 2008. 273 s.
- Šnajder, B.: *Zlatý trojúhelník*. Praha, Panorama 1984. s. 36 (256 s.)
- Šotolová, E.: *Vzdělávání Romů*. Grada, Praha 2001. 84 s.
- Šroněk, I.: *Kultura v mezinárodním podnikání*. 1.vyd. Grada, Praha 2000.
- Štěchová, M.: *Interetnické konflikty jako důsledek rasové nevraživosti*. IKSP, Praha 2001.
- Třeštík, D.: *Mýty kmene Čechů*. Lidové noviny, Praha 2003. 291 s.
- Vasiljev, I.: *Za dědictvím starých Vietů*. Etnologický ústav AVČR, Praha 1999. 223 s.
- Vasiljev, I.: *Co bychom měli vědět o vietnamštině*. In: Kocourek, J., Pechová, E. (ed.): *S vietnamskými dětmi na českých školách*. Praha: H&H + Klub Hanoi 2006. s. 49 - 56.
- Vítková, M. a kol.: *Integrativní speciální pedagogika*. Brno 1998
- World Bank, *Migration and Remittances Factbook 2011* (World Bank 2011):
<http://siteresources.worldbank.org/INTLAC/Resources/Factbook2011-Ebook.pdf>,
naposledy navštíveno 25. srpna 2012.

Beletrie pro učitele:

- Antalová, I.:** *Chaos totalos - Správa z geta*. G plus G, Praha 2002.
- Dirie, W.:** *Květ pouště*. IKAR, Praha 2010. 254 s.
- Jergl, I.:** *Naděje chodí po špičkách*. Praha 2005.
- Frančeová, E.:** *Deník mého syna (Nebyl jsem vyřazen ze života)*. Tauris, Praha 2002. 106 s.
- Grey, A.:** *Saigon*. Jiří Buchal - BB art, 2001. 591 s.
- Gray, J.:** *Muži jsou z Marsu, ženy z Venuše*. Práh, Praha.
- Hofmannová, C.:** *Bílá Masajka*. IKAR, Praha 2008. 334 s.
- Hosseini, Kh.:** *Tisíce planoucích sluncí*. Leda, Praha 2008.
- Kalabisová, J.:** *S kloboukem na nepřítele*. Praha 2005.
- Michálek, M., Francová, P., Jakeš, J.:** *Nevídáno*. Praha 2002.
- Moro, J.:** *Indická princezna*. IKAR, Praha 2005. 427 s.

Databáze:

Český statistický úřad, *Vývoj počtu cizinců s trvalými a dlouhodobými pobyty nad 90 dní v ČR (Pramen Ředitelství služby Cizinecké policie)*: data k dispozici k 31.12.2012 z

http://www.czso.cz/csu/cizinci.nsf/kapitola/ciz_pocet_cizincu, naposledy navštíveno 19. června 2014

United Nations Population Division, Databáze *International Migrant Stock: The 2008 Revision* (Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat 2010): <http://esa.un.org/migration>, naposledy navštíveno 25. srpna 2012.

World Bank, *Remittances dataset* (2009):

<http://search.worldbank.org/all?qterm=Workers%27%20remittances%2C%20compensation%20of%20employees%2C%20and%20migrant%20transfers%2C%20credit>, naposledy navštíveno 25. srpna 2012.

Prezentace:

Drbohlav, D., „*Migration Theories, Realities and Myths*“ (prezentace přednesená na Letní škole migrace a integrace organizované IOM, 1. - 6. 9. 2013).

Sládková, L., „*Human Trafficking*“ (prezentace přednesená na Letní škole migrace organizované IOM, 3. - 7. 9. 2012).

Webové stránky:

IOM, „*About migration*“ (2014): <http://www.iom.int/cms/about-migration>, naposledy navštíveno 19. června 2014.

IOM, „*Developing Migration Policy*“: <http://www.iom.int/jahia/Jahia/about-migration/developing-migration-policy/lang/en>, naposledy navštíveno 25. srpna 2012.

Migrace online, „*Regularizace nelegální migrace*“ (2014):

<http://www.migraceonline.cz/cz/temata/regularizace>, naposledy navštíveno 16. června 2014.

Ministerstvo vnitra České republiky, „*Obchodování s lidmi – definice*“, <http://www.mvcr.cz/clanek/obchod-s-lidmi-definice.aspx>, naposledy navštíveno 19. června 2014.

Ministerstvo vnitra České republiky, *Zpráva o situaci v oblasti migrace a integrace cizinců na území České republiky v roce 2012* (Praha: 2013): <http://www.mvcr.cz/soubor/zprava-o-migraci-a-integraci-2012-pdf.aspx>, naposledy navštíveno 16. června 2014.

Další webové zdroje:

www.inkluzivniskola.cz

www.czechkid.cz *Czechkid – Metodické náměty pro pedagogy*, www.czechkid.cz, FHS UK, Praha 105 s.

Interkulturní vzdělávání (CD příručka nejen pro středoškolské pedagogy). Varianty. Člověk v tísní. 2001-2002.

www.klubhanoi.cz

www.meta-os.cz

www.interkulturnimediace.cz

www.jirkoc.cz

www.czda.cz

www.gfmd.org

www.iom.cz

www.slovo21.cz

Výzkumy:

Akademie věd České republiky na základě usnesení vlády České republiky č. 1266/2000 a 1260/2001. AV ČR, Praha 2003. 618 s.

Brouček, S.: *Aktuální problémy adaptace vietnamského etnika v ČR*. EÚ AVČR, Praha 2003.

Brouček, S.: *Rozpory v aktuální adaptaci vietnamského etnika v českých zemích*. In.: Hofman, J.,

Dimensionsof Integration: Migrant Youth in Central European Countries. IOM Vienna 2005. 186 s.

- Gabal Analysis and Consulting: *Analýza postavení cizinců dlouhodobě žijících v ČR a návrh optimalizačních kroků*, pracovní studie 2004.
- Hofman, J., Ježek, J., Lukáš, M.: Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference REGIO 2002
- Integrace cizinců na území České republiky* (Výzkumné zprávy a studie vytvořené na pracovištích
- IOM: Pilotní projekt realizovaný pro MPSV v roce 2003 „*Integrace cizinců a podpora organizací a asociací cizinců v České republice.*“
- IOM: *Interní restrikce cizineckých komunit na trhu práce v ČR* (2006)
- Ježek, J., Lukáš, M.: *Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference REGIO 2002 a IMPA 2002* (15. – 16. října) v Karlových Varech. (Dálný východ a Česká republika). ZČU, Plzeň 2003. s. 199 – 208. a *IMPA 2002* (15. – 16. října) v Karlových Varech. (Dálný východ a Česká republika). ZČU, Plzeň 2003. 257 s.
- Kocourek, J. (2009) Zpráva o realizaci pilotního výzkumného šetření (sondy) „*Současný vliv vietnamské kultury v Praze*“. v Hue, dne 21. 10. 2009.